Primjena psihodramskih tehnika u procesu inkluzivnog školovanja učenika s motoričkim teškoćama

Huber, Suzana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:461131

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Primjena psihodramskih tehnika u procesu inkluzivnog školovanja učenika s motoričkim teškoćama

Suzana Huber

Zagreb, rujan 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Primjena psihodramskih tehnika u procesu inkluzivnog školovanja učenika s motoričkim teškoćama

Ime i prezime studenta:
Suzana Huber

Ime i prezime mentora:
Doc.dr. sc. Damir Miholić

Ime i prezime komentora:
Dr.sc. Natalija Lisak

Zagreb, rujan 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (*Primjena psihodramskih tehnika u procesu inkluzivnog školovanja učenika s motoričkim teškoćama*) i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Suzana Huber

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2016.

Primjena psihodramskih tehnika u procesu inkluzivnog školovanja učenika s motoričkim teškoćama

Sažetak:

Uključivanje djece s motoričkim teškoćama u sustav redovnog osnovno školskog obrazovanja, osnova je inkluzivnog koncepta. Zadatak je škole, pri provedbi obrazovne inkluzije, uvažiti i prihvatiti različitosti među djecom i mladima kao poticaj u procesu učenja i poučavanja, a ne prepreke. Nažalost, učenici s motoričkim teškoćama često se zbog stereotipa i predrasuda drugih učenika, prema osobama s invaliditetom, ne uklapaju najbolje u razredno okuženje. U ovome radu cilj je bio ispitati stupanj prihvaćenosti djece s motoričkim teškoćama unutar njihovih redovnih razreda, i to pomoć sociometrije, provedene unutar četiri razreda. Riječ je o četvrtome, petom, šestom i sedmom razredu osnovne škole u Zagrebu. Također, drugi je cilj bio ispitati učinkovitost primjene psihodramskih radionica, u istim razredima, kroz pet navrata, u svrhu pozitivnog pomaka inicijalnih sociometrijskih rezultata. Uz inicijalnu i finalnu procjenu, osim sociometrije, korištene su još i Jonesove adaptacijska skala dramskog sudjelovanja, anketni upitnik te intervju s učiteljima i razrednicima onih razreda gdje su radionice proveden.

Ključne riječi: inkluzija, motoričke teškoće, sociometrija, psihodrama.

The practice of psychodramatic techniques in the process of inclusive education of students with motor difficulties

Summary:

The inclusion of children with motor difficulties in the regular primary school education system is the basis of the concept of inclusive education. When implementing inclusive education, the task of a school is to acknowledge and accept the differences between the children or youth, not as obstacles, but rather as an incentive for the process of learning and teaching. Unfortunately, due to stereotypes and prejudices of other students against disabled people, students with motor difficulties often do not fit very well into the classroom environment. The aim of this dissertation is to examine the level of acceptance of children with motor difficulties into their regular classrooms by applying sociometry in four classrooms respectively. The classrooms in question are 4th,5th ,6th and 7th grade in primary school in Zagreb. Furthermore, another aim is to examine the efficiency of psychodrama workshops, implemented in the above-mentioned classes on five occasions, for the purpose of positive displacement of initial sociometric results. Apart from sociometry, Jones's adaption of scale of dramatic involvement, questionnaires and interviews with teachers and class teachers of the classes in which the workshops were implemented were used along with the initial and final assessment.

Key words: inclusion, motor difficulties, sociometry, psychodrama

SADRŽAJ :

1.UVOD 1

1.1. Inkluzija učenika s motoričkim teškoćama u redovni školski sustav 3

1.1.1. O inkluziji 3

1.1.2. O motoričkim teškoćama 5

1.1.3. Stavovi učitelja i nastavnika kao preduvjet uspješnosti procesa inkluzije 8

1.2. O psihodrami 10

1.2.1. Učinak psihodrame i primjena u školskom okruženju 13

1.3. Sociometrija 17

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA 18

3. CILJ ISTRAŽIVANJA 18

4. HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA 19

5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA 19

6. UZORAK ISPITANIKA 19

7. INSTRUMENTI PROCJENE 21

8. METODA PRIKUPLJANJA PODATAKA (INSTRUMENTI) U KVALITATIVNOM ISTRAŽIVANJU 22

9. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA 24

10. METODE OBRADE PODATAKA 27

11. REZULTATI KVANTITATIVNE OBRADE ANALIZE PODATAKA 27

11.1. Interpretacija rezultata sociometrije 28

11.1.2. Povezivanje ključnih nalaza sociometrije 33

11.2. Interpretacija rezultata dobivenih Jonesovom adaptacijom skale dramskog sudjelovanja 34

11.3. Interpretacija rezultata dobivenih Anketnim upitnikom za učenike, o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama 36

12. REZULTATI KVALITATIVNE ANALIZE PODATAKA 39

12.1. Vrsta kvalitativne analize 39

12.2. Interpretacija nalaza kvalitativnog dijela istraživanja 49

12.3. Povezivanje ključnih nalaza istraživanja 55

13. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA 58

14. LITERATURA 59

15. PRILOG 62

15.1. Pripreme za neposredni edukacijsko – rehabilitacijski rad 62

15.2. Sporazum istraživača i sudionika 72
15.3. Primjer sociometrijskog upitnika 74
15.4. Primjer Jonesove adaptacijske skale dramskog sudjelovanja 76
15.5. Primjer anketnog upitnika za učenike, o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama . 78

1.UVOD

Tema ovoga diplomskog rada usko je vezana za ispitivanje kvalitete odnosa djece osnovnoškolske dobi, koja imaju motoričke teškoće, s njihovim vršnjacima bez teškoća. Inkluzija djece s teškoćama u redovit sustav odgoja i obrazovanja svakako je povećala broj socijalnih interakcija između djece s teškoćama i bez teškoća u razvoju. Međutim, većina dosadašnjih istraživanja upućuje na nisku prihvaćenost djece s teškoćama u razvoju u vršnjačkom okruženju. Niža razina socijalne prihvaćenosti može utjecati na razvoj prijateljstva kao najvažnijeg odnosa s vršnjacima (Žić Ralić, Ljubas, 2013). Imati prijatelja i biti prijatelj često nas definira kao ljudska bića. Prijateljstvo ima vitalno značenje za zdrav razvoj djece i mladih svih dobnih skupina. Mnoga istraživanja (Berndt i Perry, 1986; Parker i Asher, 1993; Heiman, 2000; Fortlouis-Wood, 2008; Estell, Jones, Pearl i Van Acker, 2009; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013) pokazala su da uspostavljanje, odnosno nepostojanje, čvrstih veza s vršnjacima utječe na cjelokupan psihosocijalni razvoj djece s teškoćama i bez teškoća u razvoju. Prijateljstvo prožima sve životne situacije, pojavljuje se u svim etapama života te mijenja oblik ovisno o kognitivnim, socijalnim i emocionalnim karakteristikama pojedinca te društvenim normama (Heiman, 2000; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013). U interakciji s prijateljima djeca uče i rabe vještine na kojima se temelji kognitivni, socijalni, komunikacijski i emocionalni razvoj (Guralnik, Neville, Hammond i Connor, 2007; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013). Prijateljstva mogu varirati u razini privrženosti, zajednički provedenom vremenu, intenzitetu i intimnosti, a kroz produljene razgovore i ponavljanja zajedničkih aktivnosti prijatelji mogu odigrati važnu ulogu u učenju socijalnih vještina u raznim situacijama (Fortlouis-Wood, 2008; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013).

Suvremena istraživanja vršnjačkih odnosa razlikuju vršnjačku prihvaćenost/popularnost, koja se odnosi na status u grupi, od prijateljstva, koje se definira kao blizak, intiman i uzajaman dijadni odnos (Newcomb i Bagwell, 1995; Wiener, 2004; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013). Dok je prihvaćenost jednostrani odnos s nižom razinom emocionalne veze, prijateljstvo podrazumijeva obostrani odnos s višom razinom emocionalne veze i uloženoga truda. Uočeno je da sva visoko prihvaćena djeca nemaju nužno prijatelje dok mnoga slabo prihvaćena doista imaju (Parker i Asher, 1993; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013). Djeca koja uživaju pozitivne vršnjačke odnose, kao što su prijateljstvo i vršnjačko prihvaćanje, uživaju i druge pokazatelje

blagostanja te imaju veće mogućnosti da budu društveno prilagođena (Parker i Asher, 1993; Waldrip, Malcolm i Jensen-Campbell, 2008; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013). Dok su neka djeca kao rođena s posebnim društvenim talentom za stvaranje prijateljstava, druga se oko toga moraju silno truditi te učiti obrasce ponašanja koji će im u tome pomoći. Istraživanja potvrđuju da su djeca s teškoćama u razvoju učestalije nego djeca bez teškoća u razvoju neprihvaćena među vršnjacima (Overton i Rausch, 2002; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013), osamljena (Pavri, 2001; Margalit i Levin-Alyagon, 1994; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013), otežano sklapaju prijateljstva, teško zadržavaju uspostavljeno prijateljstvo (Guralnick, 1990; Tur-Kaspa, Margalit i Most, 1999; Guralnik i sur., 2007; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013) i učestalije su žrtve vršnjačkoga zlostavljanja (Kaukiainen i sur., 2002; Mishna, 2003; prema Žić Ralić, Ljubas, 2013).

S obzirom na postojanje visoko i nisko prihvaćenu djece unutar istog razrednog odjeljenja nerjetko se kao metoda kvantitativnog ispitivanja koristi sociometrija. Razvio ju je i dao joj ime američki psihijatar Jacob L. Moreno. Dakle, sociometrija mjeri socijalno ponašanje, tj. socijalno-emotivne odnose unutar jedne skupine. Težište ovog pristupa je na emocionalnim odnosima, međusobnom privlačenju ili odbijanju članova skupine, na osnovu kojih se uspostavlja tzv. emocionalna struktura skupine (http://psihodramaija.blogspot.hr/2012/07/sociometrija-ukratko.html). Jacob L. Moreno, osim što je razvio i dao ime sociometriji, razvio je i psihodramu. Psihodrama se temelji na ideji da je čovjek u svojoj biti spontano i kreativno biće koje se nikako ne može posmatrati izolirano nego uvijek uronjeno u interpersonalne odnose u kojima igra različite uloge. Spontanost i kreativnost mogu biti poljuljani ili zamrznuti usred traumatičnih iskustava ili nedostataka u odnosima, ali su i dalje prisutni i moguće ih je oživjeti i ponovo osvijestiti. Čovjek se u psihodramskom procesu oslobađa tvrdokornih obrazaca uloga i struktura razvijanjem kreativnosti i spontanosti te razvija nove oblike ponašanja i odnosa koji su ključ kvalitetnijeg života (http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama). U članku Aleksandre Mindoljević Drakulić, *„Terapijske interpretacije u psihodrami s adolescentima u školskom okruženju“* (2011.), možemo pronaći pozitivan utjecaj korištenja psihodramskih tehnika u školskom okruženju. Naime, unatoč organizacijskim poteškoćama, u grupi je postignut stalni psihoterapijski setting unutar škole, što je članovima grupe pomagalo u emocionalnom sazrijevanju, pripremajući ih na stanovit način za život u svijetu odraslih. Ponavljanjem i odigravanjem sličnih tema smanjivala se anksioznost članova, a vježbanjem uloga i važnošću

igre osnaživao se interpretativni karakter psihodramske seanse, čime su adolescenti stjecali korektivno emocionalno iskustvo.

Sukladno svemu gore navedenom, kroz poglavlja teorijskog dijela rada biti će jasnije opisani važni pojmovi na kojima se ovaj rad zasniva, a riječ će biti i o učenicima s motoričkim teškoćama te doprinosima psihodrame kao metode za poticanje vršnjačkog prihvaćanja i podizanja razine socijalne kompetencije.

1.1. Inkluzija učenika s motoričkim teškoćama u redovni školski sustav

Prema paravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, koji se temelji na članku 65. stavkci 2. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, broj 87/2008., 86/2009., 92/2010., 105/2010., 90/2011., 5/2012., 16/2012., 86/2012., 126/2012., 94/2013. i 152/2014.), navodi se kako učenik s teškoćama u razvoju je učenik čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njegovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz:

– tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija,

– kombinacije više vrsta gore navedenih oštećenja i poremećaja.

Također se navodi i kako se odgoj i obrazovanje učenika temelji se na načelima prihvaćanja različitosti učenika, prihvaćanja različitih osobitosti razvoja učenika, osiguravanja uvjeta i potpore za ostvarivanje maksimalnoga razvoja potencijala svakoga pojedinog učenika, izjednačavanja mogućnosti za postizanje najvećega mogućeg stupnja obrazovanja te osiguravanja odgoja i obrazovanja učenika što bliže njegovu mjestu stanovanja.

1.1.1. O inkluziji

> *"Stvoreni smo jednaki a različiti. Bez obzira na spol, izgled, sposobnosti, zdravlje ili smisao, stvoreni smo u jedno društvo. Važno je prihvatiti činjenicu da normalno društvo karakterizira raznolikost i mnogostrukost – ne ujednačenost i istovjetnost.*

Međutim, realnost je pokazala da su djeca i odrasle osobe čije se potrebe razlikuju od većine, provele velik dio života segrerirane zbog mnoštva neopravdanih razloga.“

(Skjorten, 2000; prema Borić, Tomić, 2012).

Definiciju inkluzije daje UNESCO, a ona potječe s konferencije u Salamanci, iz 1994. godine, i stavljaju naglasak na to da je inkluzija pokret koji je u izravnoj vezi s poboljšanjem obrazovnog sustava kao cjeline:

"Inkluzija je proces rješavanja i reagiranja na raznovrsnost potreba svih učenika kroz sve veće sudjelovanje u učenju, kulturama i zajednicama i sve manju isključenost unutar obrazovanja i iz njega. On obuhvaća promjene i izmjene sadržaja, pristupa, struktura i strategija, sa zajedničkom vizijom koja obuhvaća svu djecu odgovarajuće starosne dobi i sa uvjerenjem da je redovni obrazovni sustav odgovoran za obrazovanje sve djece." (http://www.mrezainkluzija.org/inkluzivno-obrazovanje/definicija-inkluzivnog-obrazovanja/94-definicija-io-i-kljucnih-pojmova)

U Vodiču kroz inkluziju u obrazovanju (2006.) navedeno je kako *pravni aspekt* razvoja inkluzivnog obrazovanja često jest kamen spoticanja u raspravama. Također govori kako zakonima koji su doneseni u okviru obrazovanja nerjetko nedostaju propratni akti, a ako su neki i doneseni često su neusaglašeni sa zakonom. Sama primjena u praksi dala je mogućnosti da se različito tumače, ne poštuju, a za nepoštivanje zakona ne postoje često nikakve sankcije. Paralelni sistem (inkluzivno i specijalno obrazovanje) je i pitanje slobode izbora roditelja i vladinih administrativnih radnika u mnogim zemljama, što dovodi do mnogih rasprava, dok pravni sistem nije dovoljno osjetljiv na potrebe obrazovanja djece s teškoćama u razvoju u redovnoj školi, kao što je to u specijalnoj školi gdje se te potrebe vide i rješavajustoljećima.

Financiranje je važan način podržavanja okvirne politike vezane za inkluziju. Do nesuglasica može doći zbog primjene različitog modela finansiranja redovnog i specijalnog obrazovanja. U finansiranje specijalnog obrazovanja uključeno je više ministarstava (obrazovanja, zdravstva, socijalnog rada i politike). Dileme nastaju ako se inkluzija shvati kao “ušteda novca”. U tom slučaju se veoma brzo može dogoditi da se jave zvanični i opravdani protivnici inkluzivnog odgoja i obrazovanja, poput Kauffmana u Americi (1989), koji je iznio svoje žestoko protivljenje obrazovnoj politici inkluzije kao “politika vođena nerealnim

očekivanjima za uštedom novca" (Hatibović, 2006.; prema Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006).

Nastavni plan i program je ključna točka u provođenju inkluzije, a istovremeno dovodi i do najčešćih nesuglasica, zabrinutosti i nesigurnosti. Sve što jeste u vezi sa nastavnim planom i programom neophodno je promatrati u svjetlu fleksibilnosti unutar samog sustava, a što je u skladu sa Zakonom o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006).

Nakon što je opisana važnost uključivanja djece s teškoćama u redovan sustav odgoja i obrazovanja, s posebnim osvrtom na djecu s motoričkim teškoćama, u sljedećem poglavlju biti će ukratko opisane motoričke teškoće te način funkcioniranja ovih osoba.

1.1.2. O motoričkim teškoćama

Informacije na ovu temu dobivene su sa mrežne stranice „Osigurajmo im jednakost 2", (http://osigurajmoimjednakost.com/index.php/djeca-s-teskocama-1/99-djeca-s-motorickim-poremecajima-i-kronicnim-bolestima.html) koja je nastala u sklopu projekta koji sufinancira Europska unija iz Europskog socijalnog fonda. Ovim projektom, kao i onim koji grad Osijek provodi samostalno još od 2008. godine nastoji se učenicima s teškoćama pružiti adekvatna pomoć u razvoju nastavnih i socijalnih aktivnosti, te omogućiti bolje uključivanje u radnu i društvenu okolinu putem podrške pomoćnika u nastavi.

Motorički poremećaji i kronične bolesti ili tjelesna invalidnost je pojava koja prvenstveno podrazumijeva ispodprosječno tjelesno funkcioniranje različite fenomenologije i etiologije. Iako je termin „tjelesna invalidnost" još uvijek uvriježen i koristi se u našem zakonodavstvu, danas se sve više uvodi i prikladniji termin „motorički poremećaj".

S funkcionalnog aspekta tjelesnu invalidnost dijelimo na:

- tjelesnu invalidnost kao posljedicu oštećenja lokomotoričkog aparata
- tjelesnu invalidnost kao posljedicu oštećenja centralnog živčanog sustava
- tjelesnu invalidnost kao posljedicu oštećenja perifernog živčanog sustava
- tjelesnu invalidnost kao posljedicu kroničnih bolesti ostalih organskih sustava

Osnovne karakteristike osoba s motoričkim poremećajima su :

- različiti oblici i težina poremećaja pokreta i položaja tijela
- smanjena ili onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela (ruku, nogu, kralježnice)
- nepostojanje dijelova tijela (urođena nerazvijenost, bolest ili nezgoda).

Oštećenja lokomotoričkog sustava (kosti, zglobovi, mišići) očituju se u slabosti mišića kao pokretača, u ograničenim kretnjama zglobova, te nepostojanju ili deformaciji kostiju, a posljedica su bolesti ili povreda. Neki od primjera oštečenja lokomotoričkog sustava su iščašenje kuka, uvrnuto stopalo, deformacije kralježnice, nerazvijeni ekstremiteti, poremećaji metabolizma, upale, prijelomi kostiju, zglobova, kralješnice.

Oštećenja središnjeg živčanog sustava uzrokuju različite motoričke poremećaje ovisno o vremenu, mjestu i opsegu oštećenja dijelova središnjeg živčanog sustava

Posljedica oštećenja središnjeg živčanog sustava je cerebralna paraliza .

Oštećenja perifernog živčanog sustava, odnosno leđne moždine i perifernih živaca, posljedica su raznih bolesti, trauma ili nasljeđa.

Kronične bolesti su trajnije bolesti koje zahtijevaju dugotrajno liječenje, kao što su na primjer bolesti srca i krvožilnog sustava, bolesti probavnog, mokraćnog, dišnog sustava.

Kada je u pitanju oštečenje središnjeg živčanog sustava, najčešće govorimo o cerebralnoj paralizi. Nastaje kao posljedica oštećenja centralnog živčanog sustava, a podrazumijeva skupinu neprogresivnih, ali često promjenjivih, sindroma motoričkog oštećenja, uzrokovanih lezijama ili anomalijama mozga u ranim stadijima njegovog razvoja. Cerebralna paraliza najkompleksnije je oštećenje u ovom području. Bez obzira na rani nastanak deficita (prenatalna, perinatalna ili postnatalna dob djeteta) dijagnoza se može postaviti tek po navršenoj 1. godini života.

Kod cerebralne paralize mnogobrojni su simptomi rizika, ali najvažniji su:

- abnormalni refleksi-njihovo nepostojanje ili duže perzistiranje.
- jako zaostajanje glave kada se dijete povlači iz leđnog položaja
- nemogućnost oslobađanja dišnih putova u novorođenčeta, a i kasnije nemogućnost odizanja glavice

- čvrsto zatvoreni šake s palčevima u šakama
- prilikom postavljanja na noge u stojeći stav oslanjanje na nepuna stopala sa ili bez križanja nogu
- kruto ispružene ili savijene ruke i noge
- prekomjerna mlohavost mišića
- nemogućnost oslonca na laktove u potrbušnom položaju u dobi od 3 mjeseca
- izostanak rotacije s trbuha na leđa i obrnuto u dobi od 5-6 mjeseci
- izostanak samostalnog zauzimanja sjedećeg stava u dobi od 7 mjeseci
- nemogućnost samostalnog stajanja u hoda u dobi od 10 - 14 mjeseci

Ovisno o vremenu nastanka oštećenja razlikujemo:

- *Prenatalno oštećenje* (oko 30% slučajeva), nastaje u prva 3 mjeseca fetalnog života kao posljedica infekcija ili parazitarnih bolesti, patoloških stanja posteljice, metaboličkih poremećaja majke, zatim ionizantnih zračenja ili su genetski uzrokovani.
- *Perinatalno oštećenje* (oko 60%, događaju se pri porodu, posljedica su nedostatka kisika u tkivima/mozgu koji uzrokuje trajna oštećenja mozga)
- *Postnatalno oštećenje* (oko 10%, posljedica je različitih infekcija (encefalitis, meningitis, moždani tumori), i traumatskih oštećenja glave

Tipovi cerebralne paralize ovisno o mjestu očitovanja neuromotoričkog poremećaja mogu biti:

- monoplegija- zahvaćen jedan ekstremitet
- hemiplegija- zahvaćeni ekstremiteti jedne strane tijela
- paraplegija- zahvaćena dva bilateralna ekstremiteta
- triplegija- zahvaćena 3 ekstremiteta
- kvadriplegija- zahvaćena sva 4 ekstremiteta
- dvostruka hemiplegija- zahvaćene obje strane tijela

Kod djece s cerebralnom paralizom često su prisutne i druge razvojne smetnje poput oštećenja vida, sluha, govora, perceptivne smetnje, epilepsija, sniženo intelektualno funkcioniranje, smetnje ponašanja i učenja te emocionalne smetnje.

1.1.3. Stavovi učitelja i nastavnika kao preduvjet uspješnosti procesa inkluzije

Stavovi zauzimaju važno mjesto u našem svakodnevnom životu; ponašanje je motivirano stavovima, te zbog toga utječu na naše postupke i predviđaju naše ponašanje. Da bi postali društvo koje prihvaća model inkluzije, odnosno, društvo u kojem svaki pojedinac ima jednaka prava i mogućnosti bez obzira na individualne različitosti, neophodna je i promjena stavova prema osobama s teškoćama u razvoju (Borić, Tomić, 2012).

Zbog te činjenice nam poznavanje stavova pojedinaca ili socijalne grupe omogućava predviđanje njihovog ponašanja. Stav se može definirati kao tendencija pozitivnog ili negativnog reagiranja na neki objekt (Čudina i Obradović, 1975; prema Borić, Tomić, 2012). Stavovi se sastoje od tri dijela: emocionalne ili osjećajne sastavnice koju čine emocionalne reakcije prema objektu stava(npr. drugoj osobi); spoznajne ili kognitivne sastavnice koja se odnosi na vjerovanje o objektu stava(drugoj osobi) i ponašajne, konativne ili voljne tj. čovjekove akcije u odnosu na objekt stava (Zvonarević, 1985; prema Borić, Tomić, 2012). Mogu biti osobni i socijalni. Osobni stavovi su određeni karakteristikama pojedinca npr. stav prema prijatelju, prema roditeljima, prema nekom predmetu itd. Socijalni stavovi su zajednički većoj grupi ljudi kao npr. stav prema rasama, nacijama, društvenom sustavu (Rott, 1990; Borić, Tomić, 2012).

Stavovi i odnos društva prema osobama s posebnim potrebama i teškoćama u razvoju se mijenjao tijekom društveno-povijesnog razvoja. Osobe s teškoćama u razvoju razlikuju se po određenim osobinama i ponašanjem od ostale populacije, pa izazivaju različite reakcije kod ljudi, naročito kod nesigurnih ljudi. Često se razvijaju predrasude (stav da se o nekome misli, osjeća ili reagira samo na temelju njegove pripadnosti nekoj društvenoj skupini) i stereotipi (pojednostavljena slika ili generalizacija o ljudima, zasnovana na onesposobljenju, rasi, religiji, spolu, ili na ograničenim, ponekad netočnim informacijama). Rezultat takvih stavova su najčešće neprijateljski odnosi, diskriminacija, konflikti i zlostavljanje. Stavovi su često otporni na promjene, o čemu svjedoče još uvijek prisutne teškoće u vezi s rasnom i spolnom diskriminacijom. Najvažniji razlog teškoći u mijenjanju stavova je njihov funkcionalni karakter, jer služe kao ustaljeni standardi koji omogućavaju da ocjenjujemo različite i brojne situacije (Kretch i Cruthfield, 1976; prema Borić, Tomić, 2012).

Škola je svakako mjesto gdje se različitost mora prepoznati i poštovati, i shvatiti kao bogatstvo. Igrić (2001; prema Borić, Tomić, 2012) upozorava da je za obrazovanje, a posebno

razvitak samopouzdanja djeteta s posebnim potrebama i njihovo socijalno ponašanje, važno prihvaćanje roditelja i vršnjaka, te da će takav stav razviti djetetove potencijale. Kiš-Glavaš (1999, prema Borić, Tomić, 2012) u svojim mnogobrojnim istraživanjima stavova vršnjaka nalazi da pozitivan stav prema djeci s posebnim potrebama pomaže u prevladavanju teškoća s kojima se susreću zbog svog oštećenja. Isti autor navodi da su značajni činitelji u promicanju stavova vršnjaka prema osobama s posebnim potrebama pozitivni stavovi i očekivanja nastavnika (imitacija, učenje prema modelu), kao i poučavanje vršnjaka o specifičnostima pojedinih oštećenja. Imajući ovo na umu, sasvim je jasno da će pozitivan stav pomoći prevladavanju teškoća s kojima se susreću djeca s posebnim potrebama.

Borić, Tomić (2012) napravili su istraživanje na temu *Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji*. Ispitivanjem stavova nastavnika osnovnih škola o inkluziji, mogućnostima provedbe i neophodnim uvjetima za inkluzivnu nastavu, na prigodnom uzorku od 120 nastavnika osnovnih škola sa područja općine Srebrenik, došlo se do zaključaka da stavovi nastavnika iz redovnih škola o inkluziji učenika s teškoćama u razvoju su općenito pozitivni. Tako 51,66% nastavnika ima pozitivan odnos prema inkluziji; 30% nastavnika je neodlučno, a samo 18,33% nastavnika, u ovome istraživanju, ima negativan stav prema inkluziji učenika s teškoćama u razvoju. Rezultati istraživanja potvrdili su postavljenu hipotezu ovih istraživača, tj. da je inkluziju moguće provesti u dosadašnjim uvjetima rada u školi, ali uz određene uvjete i izmjene. Neophodne uvjete za inkluzivnu nastavu, najčešće su nastavnici rangirali na sljedeći način: a) dodatna edukacija nastavnika b) manji broj učenika u odjeljenjima c) suradnja nastavnika i stručnih suradnika d) opremljenost škole didaktičkim materijalom za inkluzivnu nastavu e) suradnja nastavnika i roditelja.

U drugom pak istraživanju iz 2015.godine koje je napravljeno na temu Konstuktivizam u suvremenom inkluzivnom odgoju i obrazovanju, čije su autorice Jurčević Lozančič i Kudek Mirošević, zaključeno je da postoji statistički značajna razlika s obzirom na godine radnoga iskustva odgojitelja i učitelja u poimanju realizacije inkluzivne prakse. Rezultati također pokazuju da o većem radnom iskustvu odgojitelja i učitelja ovisi njihova kompetentnost u realizaciji metodičkodidaktičkih aspekata rada uz veću kvalitetu planiranja i evaluacije rezultata rada i ishoda. Međutim, rezultati također ukazuju na to da im je bez obzira na dulje radno iskustvo potrebno više stručnoga usavršavanja. Osim toga, još jedan rezultat govori da postoji statistički značajna razlika s obzirom na stupanj stručne spreme odgojitelja i učitelja u poimanju realizacije inkluzivne prakse. Naime, stupanj više stručne spreme ukazuje na stjecanje većeg stupnja specifičnih kompetencija za odgojno-obrazovnu inkluziju.

Pretpostavka je da je to zbog toga što su danas učiteljski i odgojiteljski sveučilišni studiji u trajanju od pet godina, dok su prije ti studiji trajali kraće. Također, u novim sveučilišnim programima uvedeni su kolegiji koji odgojiteljima i učiteljima daju veće kompetencije iz područja pedagogije djece s posebnim odgojnoobrazovnim potrebama te inkluzivne pedagogije. Odgojitelji i učitelji koji su završili studij prije dvadesetak i više godina, nisu imali takve kolegije, odnosno slični kolegiji nisu bili koncipirani na današnji način. Dobiveni rezultati također, pokazuju da viši stupanj stručne spreme inicira nižu procjenu odgojitelja i učitelja za primjenu individualiziranih odgojno-obrazovnih programa, što se odražava na njihov slabiji osjećaj kompetentnosti u kreiranju individualiziranih odgojnoobrazovnih programa. Upravo nedovoljno poznavanje specifičnih potreba djece s teškoćama smatra se primarnim razlogom zbog kojih se odgojitelji/učitelji osjećaju nekompetentno u primjeni prilagođenih programa i individualnih pristupa za djecu s teškoćama u razvoju (Datnow i sur., 2002., Boe i sur., 2007., Kudek Mirošević i Granić, 2014; prema Jurčević Lozančič, Kudek Mirošević, 2015).

Iz svega ovdje navedenog možemo vidjeti kolika je važnost stavova učitelja i nastavnika prema djeci s motoričkim teškoćama. Važna je i njihova kompetentnost za rad s djecom s teškoćama, potrebno je znanje o različitim metodama i tehnikama koje potiču inkluzivnost i osnažuju djecu s teškoćama.

Jedna od metoda poticanja bolje kohezije unutar razreda je, već spomenuta, psihodrama. U sljedećem poglavlju biti će riječ baš o njoj, njezinom tijeku i učinku.

1.2. O psihodrami

> *„Susret dvoje, lice u lice, oči u oči. Kad pridemo blizu, zamijenit ćemo naše oči; Ja ću gledati tebe tvojim očima, a Ti ćeš gledati mene, mojim očima.“*
>
> *Jacob Levy Moreno*

Zerka Moreno jednom prilikom nazvala je psihodramu “nekažnjavajućim laboratorijem za učenje životnih vještina”, a sam terapeutski proces u psihodrami pokriva širok raspon ljudskih iskustava uključujući emocionalno, kognitivno, interpersonalno i bihevioralno učenje (Đurić, Veljković, Tomić, 2004).

Ona je akcijski oblik grupne psihoterapije koji kao sredstvo izražavanja osim verbalizacije misli i osjećaja primijenjuje pokret i govor tijela. Osnivač i utemeljitelj psihodrame je bečki liječnik Jakob Levy Moreno (Mindoljević Drakulić, 2011).

Psihodrama od osobe zahtijeva igranje određenih uloga iz svakodnevnog života u prisutnosti terapeuta i drugih članova grupe. Pri tomu zadani dramski tekst ne postoji, nego se situacije iz života odigravaju onako kako ih doživljava protagonist (član grupe koji spontano odigrava svoj problem na „kao da“ sceni). Moreno je opisivao psihodramu kao proces u kojemu se istražuje život bez straha od kazne, ali uz preuzimanje stanovitoga rizika. U psihodrami protagonist i ostali članovi grupe se ohrabruju da putem igranja uloga i psihodramske akcije dovrše sve životne situacije koje do sada nisu smjeli ili mogli učiniti. Protagonist u svojoj psihodrami istražuje svoju povijest, sadašnjost, te ispituje alternative budućnosti. Donoseći svoj život u sigurno terapijsko okruženje (setting), uz pomoć terapeuta i članova grupe, protagonist odigrava značajne scene pri ćemu je taj proces veoma često živ, intenzivan i prepun različitih emocija. Akcent se pritom stavlja na konkretizaciju scena u „kao da“ situaciji što znači da se, primjerice, scene iz prošlosti događaju na kao da pozornici kao da se to upravo ovdje i sada događa. Zapravo se sve scene u psihodrami zasnivaju na kao da situaciji. Psihodrama je jedna od najinterpretativnijih metoda psihoterapije budući da se interpretacija daje putem tzv. režiranja i postavljanja „kao da“ scena i odigravanja samog problema (Mindoljević Drakulić, 2011).

Vrsta je to psihoterapije u kojoj se koriste scenski elementi u radu sa klijentima. Mnogi u psihodrami korišteni termini preuzeti su iz kazališta. Ipak, vrlo je važno napraviti razliku između psihodrame i kazališta. Iako postavka psihodramske seanse često podsjeća na predstavu, ona to nikako nije. Kao što se u ulogama na psihodramskoj sceni ne glumi, isto tako ni psihodramska seansa nije predstava. To je osobni rad jednog člana grupe koji je tog dana odlučio biti protagonist i raditi na svojem problemu (http://www.branka-jakelic.com/clanci/psihodrama-terapija-igrom/kako-to-izgleda/).

Član psihodramske iskustveno-psihoterapijske grupe može postati svatko, bez obzira na dob, spol, zanimanje, interese, hobije, stavove, itd. pod uvjetom da nije u trenutačno akutnom psihotičnom stanju, ovisan o psihoaktivnim supstancijama (poput droga, alkohola i sl.), kojih se ne želi odreći, ili pak agresivna, izrazito destruktivna osoba, koja bi mogla ugroziti druge članove grupe. Kao psihoterapijska metoda, psihodrama je prikladna za sve koji žele istražiti svoje mogućnosti, snage i sposobnosti te riješiti neke probleme i dileme, donijeti važne

životne odluke ili pak suočiti se i lakše nositi s nevoljama i odlukama njima važnih ljudi. Posebno je korisna za stidljive, povučene osobe koje teško uspostavljaju kontakt i komuniciraju s drugima te im funkcioniranje u raznim grupama i kolektivima predstavlja težak, ponekad i zastrašujući zadatak. Pored toga, koristit će i ljudima koji se osjećaju posve zdravima te samo žele poboljšati odnose sa svojom okolinom te izrasti u bolje osobe (http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihoterapija-za-sve).

U početku bilo kakvog psihoterapijskog rada ljudi često postavljaju pitanje hoće li se kroz to promijeniti, postati „netko drugi". Istina je da rad na sebi mijenja, ali ta promjena usmjerena je na otkrivanje i iscjeljivanje traumama i predrasudama potisnutih dijelova sebe, osvještavanje i priznavanje svojih intrinzičnih vrijednosti i želja te razvijanje osobina i vještina koje pomažu ostvarenju kvalitetnijeg i svrsishodnijeg života (http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihoterapija-za-sve).

Sam tijek psihodrame podijeljen je u nekoliko dijelova: počinje *zagrijavanjem* ili eng. warm-upom čija je funkcija usmjeravanje pojedinca prema sebi i dolaženje u kontakt sa vlastitim osjećajima ili potrebama. Najčešće se odvija kroz zadatke poput vođenih fantazija ili igara, no ponekad je dovoljan i sam razgovor članova grupe. Slijedi *izbor protagonista*, tj. osobe koju je zagrijavanje najviše potaknulo i koja bi željela proraditi neku temu iz svog života. Ponekad se javi nekoliko potencijalnih protagonista, pa tada članovi grupe prema svojim osjećajima biraju u čijem će radu taj dan sudjelovati. Osoba koja je izabrana izražava kojim se problemom iz svog života želi baviti, npr. „Želim raditi na odnosu sa ocem." Tada najčešće opisuje neki događaj koji mu se nedavno dogodio, namještajući scenu i koristeći predmete koji se nalaze u prostoriji, što mu pomaže da se uživi u situaciju kao da se odigrava „sada i ovdje". Zatim predstavlja likove koji su važni za tu situaciju i izabire iz grupe članove koji će ih odigrati. Tada kreće *akcija*, u kojoj terapeut prati emocionalni naboj protagonista i zajedno sa grupom čini sve da bi olakšao izražavanje emocija. Tijekom psihodrame obično se promijeni nekoliko situacija, krečući se iz sadašnjosti prema prošlosti, sve do ranog djetinjstva, gdje obično dolazi do katarze (emocionalnog rasterećenja), pa natrag u sadašnjost, u početnu scenu, gdje se nove spoznaje i uvidi integriraju u sadašnjost. Dovevši igru do kraja, "otpustivši" ljude koji su bili u ulogama i uklonivši rekvizite sa scene, protagonist završava svoju psihodramu i vraća se u grupu, koja se ponovno formira u krug kao na početku seanse. Završni dio seanse je razmjena osjećaja i iskustava ili *sharing*, što predstavlja kulminaciju psihodrame i često se naziva njezinom krunom. Sharing je trenutak osvješćivanja, uvida i olakšanja, pri čemu svaki od članova grupe, kojega su se dojmila zbivanja na sceni, ima

prilike ispričati nešto o sebi. Ne analizirajući protagonista ni njegovu dramu, ne dijeleći savjete, već samo vlastite osjećaje i životna iskustva. Tijekom sharinga i terapeut može ispričati neko svoje iskustvo na koje ga je podsjetila odigrana psihodrama, dok protagonist samo sjedi i šutke prima darove članova grupe kao podršku vlastitu procesu, uz implicitnu poruku da sa svojim problemima nije usamljen, već i drugi prolaze ili su prolazili kroz slične teškoće, što daje osjećaj da je, „premda mu se događa (ili mu se dogodilo) to i to, s njime sve u redu". Psihodramska seansa time je zaokružena, no neki elementi odrađene psihodrame raskrivaju se, dorađuju i poslaguju još danima, tjednima poslije. Otkrivajući novu temu, koja je u pozadini netom prorađene, čime će se pak imati prilike pozabaviti u nekoj od sljedećih psihodramam (http://www.branka-jakelic.com/clanci/psihodrama-terapija-igrom/kako-to-izgleda/).

1.2.1. Učinak psihodrame i primjena u školskom okruženju

Uz pomoć psihodrame možemo istražiti važne životne teme te riješiti brojne probleme koji nas ograničavaju i frustriraju. Raspon mogućih tema vrlo je širok – od uobičajenih svakodnevnih problema i nesuglasica do dubokih trauma, koje sežu i do nekoliko generacija unatrag te raznih psihosomatskih ili pak duhovnih problema, pitanja i sumnji (http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihodrama-lijeci).

Protagonisti psihodrame kao najveće benefite od sudjelovanja u psihodramskoj terapiji navode: emocionalno prepuštanje (katarza i otpuštanje potisnutih emocija), kognitivni uvid (bolje razumijevanje samog sebe, svjesnost, integraciju i novi način viđenja i doživaljavanja životnih situacija i odnosa) te interpersonalne odnose (učenje iz nesuglasica, tele i istraživanja transfernih i kontratransfernih odnosa s ostalim članovima grupe). Sudjelujući u radu psihodramske grupe imamo priliku na novi način biti u kontaktu s različitim ljudima i njihovim različitim isustvima različitim čime dobivamo mnogo podrške te izazova da pokušamo napraviti nešto drugo, svrsishodnije i u svom stvarnom životu. Razlike među članovima grupe i šarenilo problema koje iznose pružaju realniju sliku o ljudima s kojima živimo i susrećemo se, što cijeli proces čini zanimljivijim i dinamičnijim (Đurić, Veljković, Tomić, 2004).

Odigravanjem i rješavanjem svojih tema na psihodramskoj sceni možemo:

- otkriti korijene naših problema i naučiti se rješavati ih bez obzira na to je li riječ o problemima s okolinom ili pak onima unutarnje naravi
- postati osjetljiviji prema sebi i drugima
- naučiti prepoznavati neverbalne znakove te skrivene poruke i manipulacije u interakciji s drugima
- razviti vještine komunikacije i prikladnog rješavanja konflikata s ljudima
- doći u kontakt s duboko potisnutim snažnim osjećajima tuge, straha, ljutnje, bijesa i sl. te naučiti izraziti ih na zdrav način, ne povređujući sebe i druge
- osloboditi se raznih fobija, napadaja panike i drugih tegoba vezanih uz strahove i tjeskobu
- razriješiti i iscijeliti razne traume poput diskriminacije, zlostavljanja, življenja u izbjeglištvu...
- naučiti nositi se s raznim životnim problemima i okolnostima koje ne možemo promijeniti (primjerice, teška bolest ili smrt bliske osobe ili pak vlastita teška tjelesna ili psihička bolest)
- postati opušteniji, spontaniji, kreativniji, naučiti se ponovno igrati, smijati, radovati se i malim stvarima poput djece
- razviti samosvijest, samopouzdanje i asertivnost
- naučiti prepoznati i poštovati vlastite i tuđe granice
- naučiti lakše i kompetentnije donositi razne odluke
- osloboditi se straha od autoriteta i naučiti postaviti se prema njima na zdrav i svrsishodan način
- oslobađajući se predrasuda, postati tolerantniji i suosjećajniji te sposobniji na dobar način funkcionirati u grupi i timskom radu
- i još mnogo, mnogo toga

(http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihodrama-lijeci).

Ovaj alternativni društveni model kazališnih dionica sa svojim karakteristikama drame s lakoćom se može provoditi u školama. Škola je zajednica, a drama je živa praksa u njoj. Njome mladi ljudi i djeca mogu iskazati svoje probleme, potrebe i težnje unutar škole kao zajednice, grupe (Neelands, 2005). Psihodramske radionice primjenjivane su unutar škola, s ciljem emocionalnog sazrijevanja učenika, pripremajući ih na život u svijetu odraslih

(Mindoljević Drakulić, 2011). Tokom održavanja radionica s adolescentima često sam tijek psihodramske radionice može biti prožet raznolikim ekspresijama otpora. To je i za očekivati jer su otpori u ranoj adolescenciji zapravo posljedica nestabilnosti, nezrelosti i krhkosti njihove psihičke strukture. Iako je Donald Winnicott rekao da je ta nezrelost osnovni element zdravlja u adolescenciji, posebice ranoj, postoji samo jedan lijek protiv nje: protok vremena, sazrijevanje i dakako sigurno terapijsko okruženje/setting. Prema tome, u članku Mindoljević Drakulić (2011), vidimo kako je psihodramska terapijsko-iskustvena grupa učenika sedmih/osmih razreda osnovne škole u Zagrebu, koja je trajala u kontinuitetu dvije školske godine, s vremenom postigla veću koheziju u grupi. Počele su se širiti interakcije među članovima što je bio početak procesa grupnog sazrijevanja. Psihodramski radovi koji su počeli iskrsavati sve su više postajali važni drugim članovima grupe, a rad na njima počeo se prihvaćati gotovo kao zajednièki zadatak svih u grupi. To je pridonijelo i većoj uporabi i prihvaćanju terapijskih interpretacija, posebice zrcaljenja među članovima. Adolescenti su počeli uočavati međusobne sličnosti i razlike.

Svrha odgojno-obrazovnog procesa u općeobrazovnim školama jest intelektualni, estetski, emocionalni, duhovni, moralni i socijalni razvoj ličnosti učenika. Uspoređujući svrhe dramskog odgoja i nastave u općeobrazovnim školama očito je da je dramski odgoj moguće i poželjno upotrijebiti barem kao metodu rada u nastavi, kad već prema sadašnjim programima nije predmet, izborni ili obavezni, kao što je to slučaj u mnogim europskim razvijenim (i manje razvijenim) zemljama. Sam dramski odgoj ne služi, kako se to obično smatra, samo razvijanju dramske darovitosti i upoznavanju s dramsko-scenskim izrazom. On pomaže djetetu u razvijanju osjećajnosti i osjetilnosti, govornih i drugih izražajnih sposobnosti i komunikacijskih vještina, mašte, kreativnosti, otkrivanju i razvijanju sklonosti, sposobnosti, formiranju stavova, stjecanju i razvijanju društvene svijesti i njezinih sastavnica: (samo)kritičnosti, odgovornosti, snošljivosti, razvijanju humanih moralnih uvjerenja i razumijevanju međuljudskih odnosa te stjecanju sigurnosti i samopouzdanja. Svrha je dramskog odgoja, dakle, odgajanje za život, pripremanje djeteta za susret s realnošću (http://www.hcdo.hr/?page_id=180). Koristeći dramu u obrazovanju djeci se svi školski zadatci mogu pojednostaviti te učiniti prihvatljivijima. Tako je na primjer jedna učiteljica razredne nastave učenike prvoga razreda uspjela dramskim tehnikama motivirati za usvajanje novih slova. Kaže kako svakodnevne igre imitacije, zamišljanja, improvizacije i uživljavanja stvaraju ugodno ozračje na satu te pospješuju radnu učinkovitost njezinih učenika (http://www.hcdo.hr/?page_id=188).

Dorothy Heathcote kaže kako se odgojna drama i odgojno kazalište smještaju na pola puta između stvarnog života i kazališta. Također navodi i kako je poznato da učitelji svoje znanje prenose uglavnom pričajući.To prenošenje često djeluje jednosmjerno, a znamo da rad u ulozi učitelju nudi drukčiji pristup. Osim toga, igrajući ulogu učitelji ne samo da učenicima nude svoje gledište, već ih dovode u položaj s kojeg, pretpostavljamo, i oni mogu stvoriti vlastito gledište. Najgrublji oblik moći kojom učenike učitelji mogu obdariti jest onaj da se ne slože s likom koji igrate, da mu otkriju slabosti i čak da mu se suprotstave. Kad se razred u zbilji suprotstavi učitelju to je najčešće vrlo mučno i praćeno optužbama barem za neuljudnost. Suprotstavljanje liku iz uloge, pak, stavlja učenike u vrlo siguran položaj s kojeg se mogu ne slagati s njim, štoviše daje im pravo na suprotstavljanje. Ovdje nitko ne gubi obraz. Ali najbolje je od svega to što učenicima može jednako tako uzvratiti lik iz uloge, a ne učitelj privatno, te tako uzajamna komunikacija ostaje izvan kaznenog prostora. Tako se na vrlo pouzdanoj osnovi mogu graditi dobri međusobni odnosi (http://www.hcdo.hr/?page_id=102&page=3). Uostalom, kada i dođe do takvih sukoba, tada ih trebamo sagledati kao ishodište za nekoliko nastavnih strategija u sklopu takozvanog obrazovanja s pozitivnim stavom prema sukobu. Strategije se analiziraju u svjetlu poboljšanja uspjeha i rezultata, kreativnog načina rješavanja problema, napretka u spoznajnom i moralnom rasuđivanju, te povećanoj sposobnosti zauzimanja stavova, iako se najviše pozornosti posvećuje pluralističkim demokratskim stavovima učenika, interkulturalizmu i građanskim pravima (Kasinova, Valenta, 2011).

Stoga, možemo i zaključiti kako je psihodrama zanimljiv način rada na sebi, kojim mnogo dobiju i oni koji u određenom trenutku nisu spremni izložiti se. Gledajući tuđu psihodramu, polako i neosjetno uplovljavamo u nju, poistovjećujući se s njezinim likovima, plačući, smijući se i ljuteći se u sebi zajedno s njima te zajedno s njima tražeći putove izlaska iz slijepih ulica, u kojima su bili zaglavljeni (Đurić, Veljković, Tomić, 2000). Ono najvažnije što učenici stječu kroz dramsko iskustvo jest bolje razumijevanje ljudskog ponašanja, sebe samih i svijeta u kojem žive. Taj rast razumijevanja, koji uključuje i promjene uhodanih načina razmišljanja i osjećanja, čini se glavnim ciljem dramskog odgojnog rada (O'Neill, Cecily, Lambert, Alan, 1982).

1.3. Sociometrija

Psihodramski rad namjenjen je uglavnom grupama. Grupa je nosilac rada i bitno ju je dobro razumjeti. Jedan od načina koji nam pomaže da grupu shvatimo kao dinamičan sustav interpesonalnih odnosa je i sociometrija. Metod za kvantitativnu analizu socijalnih i interpersonalnih odnosa u grupi nazivamo sociometrija. Razvio ju je i dao joj ime američki psihijatar Jacob L. Moreno. Dakle, sociometrija mjeri socijalno ponašanje, tj. socijalno-emotivne odnose unutar jedne skupine. Težište ovog pristupa je na emocionalnim odnosima, međusobnom privlačenju ili odbijanju članova skupine, na osnovu kojih se uspostavlja tzv. emocionalna struktura skupine. Skupinu mogu sačinjavati djeca ili odrasli (npr. uposlenici neke firme, članovi organizacije, učenici istog razreda,...) a skupina ne bi trebala imati više od trideset članova. Postupak kojim se ispituje emocionalna struktura naziva se sociometrijski test gdje se od svakog člana traži da tajno imenuje one članove grupe koje prihvaća ili ne prihvaća, želi li ili ne želi sa njima dijeliti i druge aktivnosti i sl. Sadržaj aktivnosti ili vrsta odnosa za koji se vrši izbor (kriterij izbora) određuje se u skladu sa ciljem analize (najčešće se koristi više povezanih kriterija izbora, s ograničenim ili neograničenim brojem imenovanja). Ovakvom se analizom vrlo dobro mogu uočiti tipovi interpersonalnim odnosa (poput privlačenja, odbijanja i indiferentnodsti) koji vladaju u skupini. I u ovom metodu postoje zahtjevi koji trebaju biti ispoštovani prilikom sprovođenja postupka, npr. članovi skupine moraju znati svrhu testiranja, moraju dobro znati iz koje skupine mogu napraviti izbore i sl. Podaci dobiveni sociometrijskim testom mogu se prikazati grafički – sociogramom, podvrgnuti statističkoj analizi matrice prihvaćanja i odbijanja ili analizirati putem formula (indeksa) kojima se utvrđuju karakteristike skupine kao cjeline, postojanje podgrupa i odnosa među njima, kao i položaj pojedinih članova u sociometrijskoj strukturi skupine. Sociometrija sa danas koristi za ispitivanje i drugih socijalnih odnosa i upotrebljava se u posebne svrhe kod formiranja radnih i obrazovnih skupina i sl. (http://psihodramaija.blogspot.hr/2012/07/sociometrija-ukratko.html)

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Djeca s motoričkim teškoćama, koja su integrirana u redovne razrede osnovnih škola, nerijetko imaju teškoća pri sklapanju novih prijateljstava i održavanju kontakta s drugim učenicima unutar vlastitog razreda. Istina je i da inkluzija jest proces, a ne mjesto. Uspješna inkluzija podrazumijeva da su sva djeca aktivno uključena, imaju pristup mjestima za igru i rad, i imaju opcije koje mogu osobno birati.

Time što je dijete uključeno u sustav obrazovanja s djecom bez teškoća pojavljuju se problemi kao što su: osjećaj prihvaćenosti od strane vršnjaka i okoline, važnosti, davanja prave i prilagođene mogućnosti za djecu motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda.

Osim toga, česti smo svjedoci kako stavovi prema osobama s invaliditetom nisu urođeni već stečeni, naučeni kroz predrasude drugih. Promjenom stava (predrasuda) drugih učenika unutar razreda, prema djetetu s teškoćama, može se utjecati na širu sliku. Inkluzija omogućuje djeci sa invaliditetom mogućnost za promatranje, imitiranje i doticanje s djecom koja su redovnog razvoja. Ovakvom intervencijom pojmovi djece s invaliditetom, kao i one bez, se proširuju mogućnosti da sva djeca zajedno uče, igraju se i provode vrijeme skupa kako bi se svi razvili u odrasle osobe koje razumiju i poštuju jedni druge.

Korištenje psihodramskih tehnika unutar osnovnoškolskih razreda potiče razvoj, daje mogućnost da se pojedine osobe istaknu, razvija maštu i potiče donošenje novih spoznaja i stavova. Stoga, ona je idealna tehnika za poticanje pravilne inkuluzije u razredima gdje su integrirani učenici s motoričkim teškoćama.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovoga istraživanja jest dobiti uvid u vršnjačke odnose i prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama u sustavu redovnog osnovnoškolskog obrazovanja. Također, želi se dobiti uvid u doprinos radionica s psihodramskim elementima, pri formiranju vršnjačkih odnosa, iz perspektive razrednika. Osim toga, cilj je i dobiti uvid u osobni stav razrednika vezan uz inkluziju učenika s motoričkim teškoćama u redovan razred kao i konkretna iskustva u radu s ovim učenicima.

4. HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Primjena radionica s psihodramskim elementima, unutar četiri razreda osnovne škole u zapadnom dijelu Zagreba, gdje su u redovni sustav obrazovanja uključeni i učenici s motoričkim teškoćama, pozitivno će utjecati na stupanj njihove prihvaćenosti od strane drugih učenika u razredu.

5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

U skladu s ciljem istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

Kako razrednik opisuje vršnjače odnose i prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnog razreda osnovne škole?

Na koji način upotreba radionica, s psihodramskim elementima, doprinosi na osjećaj prihvaćenosti i bolje socijalne kompetencije učenika s motoričkim teškoćama, unutar redovnog razreda osnovne škole iz perspektive razrednika?

Kakav je odnos razrednika prema inkluziji učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda osnovne škole i njihovo konkretno iskustvo u radu s ovim učenicima?

6. UZORAK ISPITANIKA

U ovome istraživanju sudjelovala su četiri razreda osnovne škole koja se nalazi u zapadnom dijelu Zagreba. Riječ je o učenicima četvrtog, petog, šestog i sedmog razreda. Unutar svakog razreda nalazi se po jedno djete s motoričkim teškoćama. Podaci o sudionicima (izvodi iz anamneza) prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Podaci o sudionicima / izvodi iz anamneza

Učenik 1. Dg: **cerebralna paraliza** Učenik 4.a razreda. Ima motoričke teškoće, kreće se uz pomoć invalidskih kolica, verbalan je te uz sebe ima asistenticu koja mu je potpora pri riješavanju školskih zadataka.
Učenik 2. Dg: **cerebralna paraliza** Učenik 5.a razreda. Ima motoričke teškoće, kreće se uz pomoć invalidskih kolica, verbalan je te uz sebe ima asistenticu koja mu je potpora pri riješavanju školskih zadataka.
Učenik 3. Dg: **cerebralna paraliza i verbalne teškoće** Učenik 6.a razreda. Učenik I.V. je učenik s motoričkim teškoćama. Učenik također ima i teškoće pri verbalnom izražavanju te se kreće, komunicira i riješava školske zadatke uz pomoć asistenta u nastavi.
Učenik 4. Dg: **cerebralna paraliza** Učenik 7.b razreda. Ima motoričke teškoće, kreće se uz pomoć invalidskih kolica, verbalan je te uz sebe ima asistenticu koja mu je potpora pri riješavanju školskih zadataka.

Sudionici istraživanja

U ovome dijelu rekla bih nešto više o sudionicima koji su izabrani za kvalitativni dio istraživanja. U samom istraživanju sudjeluje jedna učiteljica razredne nastave od 1.do 4.razreda osnovne škole. Ona je trenutno učiteljica 4.a razreda, gdje je i provedena radionica, sa psihodramskim elementima. Radionice su provedene i u 5.a, 6.a i 7.b razredu. Njihovi razrednici, dakle njih još troje, također će biti uključeni u provođenje intervjua. Također, riječ je o dva muška sudionika (razrednika) i dvije ženske sudionice (učiteljica/razrednice).

Kriteriji za izbor sudionika u istraživanju bili su da:

- su djelatnici/predavači osnovne škole u zapadnom dijelu grada Zagreb
- unutar svog razrednog odjeljenja imaju učenika s motoričkim teškoćama

- je unutar njihovog razrednog odjeljenja provedena radionica, s psihodramskim elementima.

Opis sudionika istraživanja izrađen je za potrebe ovog istraživanja radi dobivanja jasnijeg uvida u perspektivu sudionika i kontekst koji oblikuje navedenu perspektivu ili joj doprinosi. U opisu sudionika naglasila bih kako u svome radu imaju nekoliko godina iskustva s održavanjem nastave u razredima gdje su prisutna i djeca s motoričkim teškoćama, te drugim pridruženim teškoćama. U razredu im puno pomaže što svaki učenik s teškoćama ima svoga asistenta. Naročito je to bitno razrednicima viših razreda čiji su učenici, uz motoričke teškoće i neverbalni. Svi, kroz neformalan razgovor, zagovaraju inkluziju. Ali navode kako im je od veliki pomoći edukacijska-rehabilitatorica koja je stručni suradnik u školi i uvijek dostupna.

7. INSTRUMENTI PROCJENE

Za potrebe ovog istraživanja korišteni su slijedeći instrumenti procjene:

- sociometrijski upitnik, s trinaest pitanja, koji je proveden inicijalno i finalno – proveden je kao inicijalna i finalna procjena

- Jonesova adaptacija skale dramskog sudjelovanja (Jones, 1996) - evaluacija sudjelovanja i modaliteta izražavanja sudionika tijekom dramske aktivnosti (primjena na početku i na kraju ciklusa psihodrasmkih radionica). Primjenom ove skale registrira se razina uključenosti i izražavanja u sljedećih devet područja: *usmjerenost pažnje (fokus); završavanje zadataka; korištenje zamišljenih objekata, korištenje prostora, izražajnost lica, glasovno izražavanje; socijalni kontakti*. Ova područja u povezanosti su s razinom spontanosti, odnosno razinom otpora u sudionika te posredno i s razinom kreativnih stvaralačkih potencijala (Jones, 1996).

- Anketni upitnik za učenike o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama – oblikovan je za potrebe ovog istraživanja, sadržavao je 13 pitanja i primijenjen je na kraju ciklusa radionica

- Intervju s učiteljima/razrednicima onih razreda gdje su provedene radionice s psihodramskim elementima (dio je kvalitativnog istraživanja).

8. METODA PRIKUPLJANJA PODATAKA (INSTRUMENTI) U KVALITATIVNOM ISTRAŽIVANJU

S obzirom na cilj istraživanja i postavljena istraživačka pitanja u ovom je istraživanju korišten kvalitativni pristup prikupljanja podataka. Samo kvalitativno istraživanje istražuje kvalitetu situacije, stvarnosti, procesa, produkata, odnosa među ljudima i dr. (Jeđud, 2007) Takva vrsta istraživanja utemeljena je na filozofskoj poziciji koja je „interpretativna“, odnosno zainteresirana za načine na koji se socijalni svijet interpretira, razumije, doživljava ili producira. Nadalje, utemeljen je na metodama prikupljanja podataka koji su fleksibilni i osjetljivi na socijalni kontekst u kojem se podatci produciraju (Jeđud, 2007).

Pri ovome kvalitativnom istraživanju korišten je polustrukturirani intervju. Polustrukturirani intervju je tehnika prikupljanja podataka u okviru koje istraživač ima unaprijed pripremljen podsjetnik za intervju, koji sadrži teme i okvirna pitanja, ali slijedi logiku razgovora i slobodu sudionika istraživanja u odgovaranju te ostavlja mogućnost da se otvore neke nove teme, koje su važne sudioniku (Tkalac Verčić i sur., 2010).

Polustrukturirani intervju proveden je s učiteljima i razrednicima škole, čiji su razredi sudjelovali u psihodramskim radionicama. Stoga, riječ je o črtiti osobe s kojima je ovaj intervju proveden. Pri njegovom provođenju poštivan je Etički kodeks istraživanja u znanosti i visokom obrazovanju. Svrha kodeksa za članove znanstvene i obrazovne zajednice jest utvrditi opće etičke smjernice i postupke vezane uz njih te ih upozoriti na dužnosti i obveze koje proizlaze iz tog članstva. Kodeks određuje etičnost kao skup načela, prava i obveza kojima se uređuju ljudski i profesionalni odnosi medu nastavnim, znanstvenim, studentskim i administrativnim članovima znanstvenoobrazovne zajednice. Svrha je kodeksa također utvrditi očekivane odnose zasnovane na odgovornosti i poštenju, a ne izrijekom nabrajati što nije dopušteno. Kodeksom se ne ograničava ljudska, intelektualna i akademska sloboda, nego naglašava uloga civiliziranog odnosa medu svim članovima zajednice i odgovorno ostvarivanje prava u skladu s odgovornošću u znanstveno istraživačkom, nastavnom radu i akademskim obvezama (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006).

Za potrebe ovog istraživanja oblikovana su sljedeća pitanja za intervju prema područjima:

Pitanja za intervju s učiteljima i razrednicima osnovne škole:

<u>Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu</u>

Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, prije provedbe radionica?

Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu

Kako biste opisali i ocjenili stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka kada je u pitanju učenik s motorikim teškoćama koji je unutar Vašeg razreda?

Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, nakon provedbe radionica?

Postoji li neka promjena u odnosu među učenicima koju biste posebno istaknuli?

Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

Smatrate li da su provedene radionice unutar razreda utjecale na povećanje stupnja prihvaćenosti i tolerancije od strane vršnjaka prema učeniku s motoričkim teškoćama? Imate li primjer za to?

Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

Koji je Vaš osobni stav o inkluziji učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda?

Može li ovakav tip radionica, primjenjivan od rane osnovnoškolske dobi, pozitivno utjecati na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama?

Pitanja za intervju:

Pitanja za intervju biti će postavljena razrednicima onih razreda gdje su radionice sa psihodramskim elementima sprovedene.

Pitanja su sljedeća:

1. Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, prije provedbe radionica?

2. Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, nakon provedbe radionica?

3. Postoji li neka promjena u odnosu među učenicima koju biste posebno istaknuli?

4. Koji je Vaš osobni stav o inkluziji učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda?

5. Kako biste opisali i ocjenili stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka kada je u pitanju učenik s motorikim teškoćama koji je unutar Vašeg razreda?

6. Smatrate li da su provedene radionice unutar razreda utjecale na povećanje stupnja prihvaćenosti i tolerancije od strane vršnjaka prema učeniku s motoričkim teškoćama? Imate li primjer za to?

7. Može li ovakav tip radionica, primjenjivan od rane osnovnoškolske dobi, pozitivno utjecati na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama?

9. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje se provelo kroz pet radionica, unutar četiri razreda. Održavale su se jednom tjedno u trajanju od 45 minuta, ovisno o satu razredne nastave smještenom u rasporede učenika. Radionice su bile provođene od početka veljače do kraja travnja 2015. godine, u prostorijama i razredima Osnovne škole Horvati, u okviru sata razredne nastave.

Početak svake radionice započinjao je uvodnom riječju u obliku kraćeg razgovora, pitanja ili priče upućene učenicima. Od samog početka radionica zajednički su dogovorena određena pravila kako bi svima bilo što ugodnije raditi i sudjelovati (npr. dok jedan priča, ostali slušaju te da sve što doživljavamo, razgovaramo i činimo tokom radionice ostaje među učenicima koji su sudjelovali u radionici – povjerenje, i sl.). Osim već navedenih dijelova, struktura radionice sastojala se od zagrijavanja (dramska igra, na primjer: zajednički osmišljen ples jednog plemena, igra „DA - NE“, „IDEŠ – NE IDEM“, itd.), glavnog dijela (prorada teme, primjeri nekih tema: Grad, Pleme, Različitost), zatvaranja (na primjer: igra „Pošalji zvuk“, pozdrav, najava slijedećeg susreta i sl.).

Provedeno istraživanje u svojoj fazi planiranja, provedbe i prikazivanje rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Ovo istraživanje se temeljilo na dragovoljnom sudjelovanju svih ispitanika, povjerljivosti, tajnosti i anonimnosti podataka o ispitanicima te povoljnom omjeru boljitka/rizika za ispitanike (Lisak, 2013).

U nastavku će biti prikazan primjer jedne od provedenih radionica (Tablica 2.)

Tablica 2. Primjer provedenih radionica

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 2. Radionica - Grad

CILJ: Raditi s učenicima na razvijanju njihove kreativnosti i opuštanju. Razviti povjerenje.

ZADAĆE:

- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.

OBLICI RADA:

- **individualni**
- **rad u parovima**
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
  praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
  čitanja, pisanja

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali):

Balon

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija

Rad započinjemo igrama. Kako bi se učenici opustili i otvorili kreativnosti. Svi stoje u krugu i koristimo balon. Zadatak je da onaj koji ima balon ima mogućnost narediti kako će se svi u krugu kretati ili glasati. Svi u igri sudjeluju i zadatak je izvršen kada su svi dobili svoju priliku. Sljedeća igra se igra u parovima. Jedan u paru je „DA“, drugi u paru je „NE“ (kasnije se zamjene). To su jedine riječi koje koriste u svojoj komunikaciji, te započnu svoj razgovor bez korištenja i jedne druge riječi. Isto to će kasnije ponoviti s riječima „IDEŠ“ i „NE IDEM“.

GLAVNI DIO : AKCIJA

Kroz glavni dio provodi se igra „Grad“. Učenici se moraju zajedno složiti oko toga u kojem bi gradu sada najradije bili. Nakon što to dogovore oni i postaju stanovnici toga grada, na jedan dan. Svatko od njig, sam za sebe, treba odabrati tko je on u tom gradu, kako se zove, koje mu je zanimanje, gdje živi i sl. Život u gradu započinje kada se kaže „U grad je stiglo jutro i njegovi stanovnici se bude!“ Nakon toga učenici imaju 15-ak min da žive u tom zamišljenom gradu. Kada čuju „U grad je pala noć i njegovi stanovnici odlaze na spavanje“ njihova gluma prestaje i svi dolaze u krug. Zatim slijedi komentiranje, pitanja i odgovori (10-ak min).

ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE

Za kraj opet koristimo balon. Svi ostaju u krugu i za početak stanu rame uz rame. Svi se dodaju loptom a zadatak je da ona ne smije izići iz tog uskog kruga. Kada lopta izađe iz kruga ili padne na tlo svi moraju sjesti u krug i tako se dobacivati bez ustajanja ili pomicanja (tada su u ravnini i s izjednačenim mogućnostima s učenikom s motoričkim teškoćama).

INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI

/

Način prikupljanja podataka u kvalitativnom dijelu istraživanja :

Nakon provedenih radionica, sa psihodramskim elementima, u redovnim razredima gdje su uključeni i učenici s motoričkim teškoćama, napravljen je intervju s njihovim učiteljima i razrednicima. Prije zadnje radionice ispitanici su dobili popis pitanja kako bi se mogli bolje pripremiti za intervju (njihova osobna želja). Pitanja koja su sastavljena za provođenje intervjua navedena su u dijelu koji se odnosi na interpretaciju.

Ispitanici su odbijali snimanje intervjua, iz razloga što im je to iznimno neugodno. Stoga, pismenim su putem odgovorili na postavljena pitanja, a pri predavanju tih odgovora još smo malo porazgovarali o tome te sam skupila i dodatne bilješke. Takav intervju je provede u školi, u praznim njihovim razredima, nakon što su učenici otišli svojim domovima, poslije zadnje radionice.

Osim odbijanaj snimanja intervjua, razgovor s učiteljima i razrednicima prošao je korektno i u ugodnoj atmosferi bez ometajućih faktora (buka, žamor i sl). Intervju je bio kratak i sa svakim učiteljem/razrednikom trajao je oko 20-ak minuta. S obzirom da ovaj rad ima i kvalitativni i kvantitativni dio istraživanja, ovaj intervju mi je koristi kao finalni uvid u stanje nakon provedenih radionica, kao sredstvo kojim bih upotpunila čitavu završnu sliku istraživanja.

10. METODE OBRADE PODATAKA

Za obradu podataka u ovom istraživanju korišten je kvantitativna deskriptivna analiza podataka za sociometriju, Jonesovu adaptaciju skale dramskog sudjelovanja i Anketni upitnik za učenike o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama. Intervju s učiteljima/razrednicima onih razreda gdje su provedene radionice s psihodramskim elementima obrađen je kvalitativnom analizom podataka (metoda „analize okvira“).

11. REZULTATI KVANTITATIVNE OBRADE ANALIZE PODATAKA

U ovome radu provedene su tri kvantitative analize dobivenih podataka. Jedna od njih je sociometrija, provedena kao inicijalna i finalna procjena u sva četiri razreda osnovne škole. Kako bi se dobio konačan rezultat izračunat je rang te je na razini skupine izvršen Wilcoxonov test kako bi se usporedile razlike između inicijalne i finalne procjene. Uz nju je

za učenike s motoričkim teškoćama korištena i Jonesova adaptacijska skala dramskog sudjelovanja, nakon prve i posljednje radionice s psihodramskim elementima te anketni upitnik za učenike vezan uz doživljaje i zadovoljstvo provedenim radionicama (u prilogu se nalaze primjerci korištenih analiza).

.

11.1. Interpretacija rezultata sociometrije

Pri prvom susretu s učenicima, u sva četiri razreda, provedena je inicijalna sociometrijska procjena. Na temelju tih rezultata provedeno je pet radionica s psihodramskim elementima. Nakon zadnje radionice ponovno je, finalno, provedena sociometrijska procjena, s ciljem uvida u moguću promjenu inicijalnih rezultata.

Pitanja u sociometrijskom testu postavljena su u afirmativnoj i negativnoj formi. Sveukupno test sadrži trinaest pitanja, te je proveden inicijalna i finalna procjena u sva četiri razreda osnovne škole (4.a, 5.a, 6.a i 7.b razred), unutar kojih su integrirani učenici s motoričkim teškoćama. Pitanja su bila sljedeća:

1. S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la sjediti u školskoj klupi?

2. S kojim učenicima iz svog razreda ne bi želio/la sjediti u klupi?

3. S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la zajedno učiti?

4. S kojim učenicima iz svog razreda ne bi želio/la zajedno učiti?

5.S kojim učenicima iz svog razreda bi se želio/ladružiti u slobodno vrijeme?

6. S kojim učenicima iz svog razreda se ne bi želio/la družiti u slobodno vrijeme?

7. Koje učenike iz svog razreda bi pozvao/la na svoju rođendansku zabavu?

8. Koje učenike iz svog razreda ne bi pozvao/la na svoju rođendansku zabavu?

9.Kojim učenicima iz svog razreda bi uvijek pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?

10. Kojim učenicima iz svog razreda nikad ne bi pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?

11. Koje učenike iz svog razreda najbolje poznaješ?

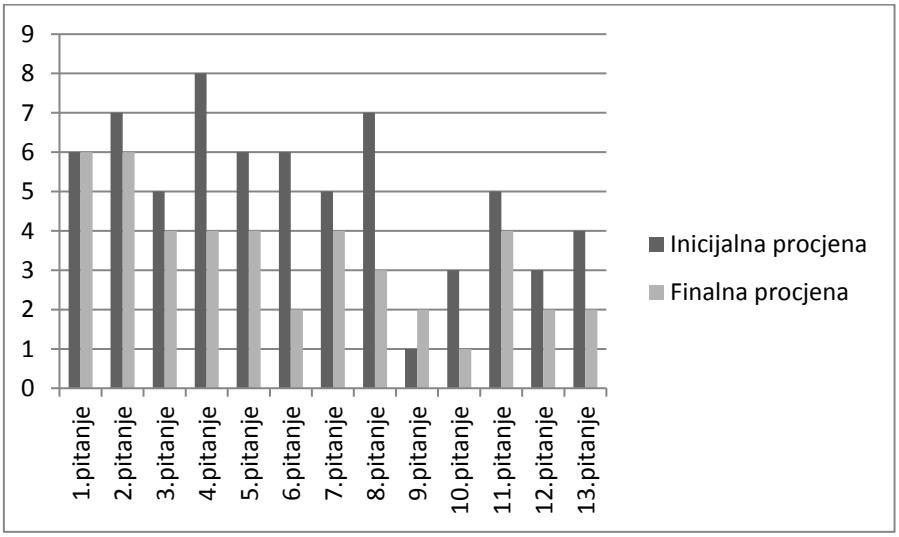
12. Koje učenike iz svog razreda najmanje poznaješ?

13. Koje učenike iz svog razreda slabo poznaješ, a želio/la bi ih bolje upoznati?

U daljnjem tekstu slijedi interpretacija dobivenih rezultata:

4.a razred ima osamnaest učenika. Učenik (1) unutar razreda ima motoričke teškoće, kreće se uz pomoć invalidskih kolica, verbalan je te uz sebe ima asistenticu koja mu je potpora pri riješavanju školskih zadataka. Na sljedećim grafikonima se možemo osvrnuti na dobivene rezultate inicijalne i finalne sociometrijske procjene (prvo je izračunat rang te se na razini skupine koristio Wilcoxonov test kako bi se usporedili rezultati inicijalne i finalne procjene), na području afirmativno(pozitivno) i negativno postavljenih pitanja, te dobivene relativne rangove na kojima se nalazi ovaj učenik s motoričkim teškoćama, unutar 4.a razreda.

Inicijalna i finalna procjena, na svih trinaest pitanja (afirmativna i negativna forma):

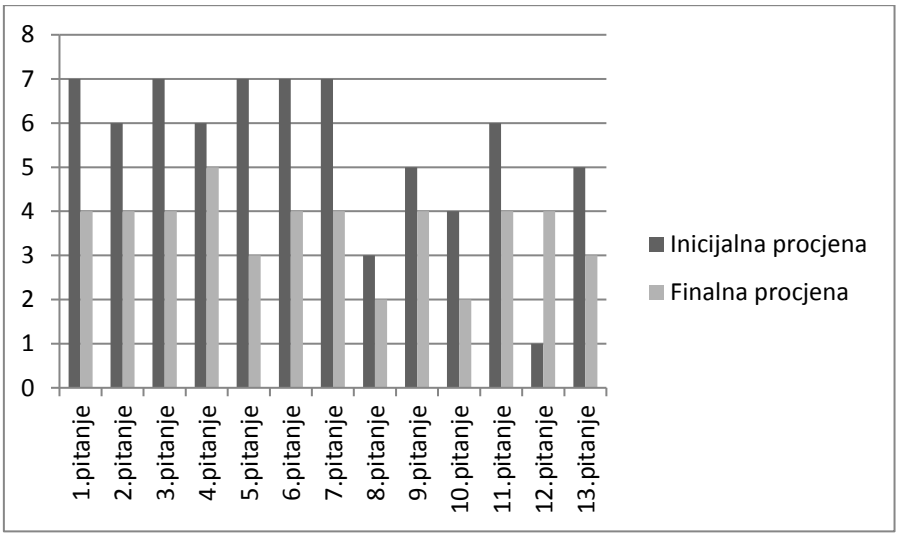

Kao što vidimo učenik je na prvom pitanju inicijalne i finalne procjene rangiran oba puta na šestom mjestu. To pitanje je afirmativno upućeno te se odnosilo na želje učenika s kojima bi voljeli sjediti u školskoj klupi. Drugo je pitanje suprotno od prvoga, odnosno u negativnoj formi postavljeno. Pri inicijalnoj procjeni učenik je ovdje ragiran na sedmom mjestu, a pri finalnoj na šestome mjestu. Treće pitanje (afirmativno) također bilježi bolji rang za jedno mjesto u finalnoj procjeni, dok je pri četvrtome, šestom, osmom pitanju (negativno) finalno rangiranje lošije za 4 mjesta. Deveto i deseto pitanje se odnosilo na temu pružanja pomoći

učenicima u razredu, ako je to potrebno. Tim pitanjem željela se procjeniti asertivnost i osjetljivost razreda kao grupe unutar koje je član koji ponekad može ovisiti od njihove pomoći. U 4.a razredu je specifično to što je učenik na devetom pitanju (Kojim učenicima iz svog razreda bi uvijek pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?) prvi rangiran, tj. dobio je najveći broj glasova, dok u finalnoj procjeni nije dobio niti jedan glas na tom pitanju. Sukladno tome, isti je učenik na zadnjem pitanju (Koje učenike iz svog razreda slabo poznaješ, a želio/la bi ih bolje upoznati?) u finalnoj procjeni već na drugome mjestu rangiran, to jest za dva mjesta bolje nego na inicijalnoj procjeni.

5.a razred ima dvadeset i dva učenika. Učenik (2) je učenik s motoričkim teškoćama, verbalan je i kreće se uz pomoć invalidskih kolica. Asistentica mu pomaže pri riješavanju školskih zadataka te mu je potpora. Na sljedećim grafikonima se možemo osvrnuti na dobivene rezultate inicijalne i finalne sociometrijske procjene, na području afirmativno(pozitivno) i negativno postavljenih pitanja, te dobivene relativne rangove na kojima se nalazi ovaj učenik s motoričkim teškoćama, unutar 5.a razreda.

Inicijalna i finalna procjena, na svih trinaest pitanja (afirmativna i negativna forma):

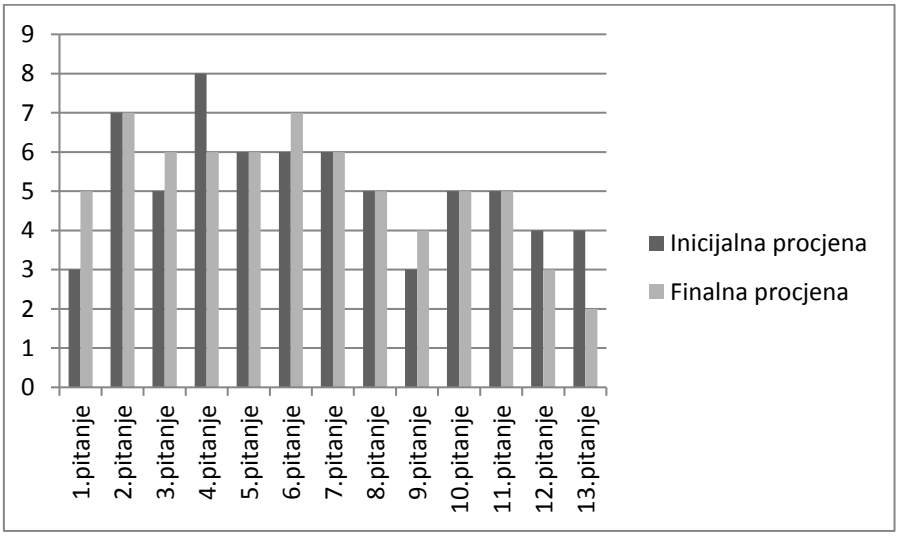

Učenik na prvome je pitanju (S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la sjediti u školskoj klupi?) inicijalne procjene rangiran na sedmome mjestu, dok je pri finalnoj rangiran na četvrtome mjestu liste, što je pozitivan pomak. Na drugome pitanju (negativnom) pri inicijalnoj procjeni rangiran je na šestome,a pri finalnoj na lošijem četvrtome mjestu. U

dvanaestom pitanju (Koje učenike iz svog razreda najmanje poznaješ?) učenike je pri iniciajlnoj procjeni bio na prvome mjestu, dok je na finalnoj zasjeo na tek četvrto mjesto. To je odličan i pozitivan pomak, naročito ako se u ovoj interpretaciji osvrnemo i na relativni rang ovoga učenika u zadnjem, trinaestom pitanju. To trinaesto pitanje (Koje učenike iz svog razreda slabo poznaješ, a želio/la bi ih bolje upoznati?) je u inicijalnoj procjeni učenika rangiralo na peto,a u finalnoj na treće mjesto. U nekim negativno postavljenim pitanjima, kao što su drugo, četvrto, šesto, osmo i deseto finalna procjena bilježi viši rang od finalne, što je ujedno i lošiji rezulatat. Ali isto tako i pozitivno, afirmativno postavljena pitanaj (prvo, treće, peto,sedmo, deveto,jedanaesto i trinaesto bilježe znatno više relativne rangove u finalnoj negoli u inicijalnoj procjeni, što je pozitivan i poželjan rezultat.

6.a razred ima dvadeset i jednog učenika. Učenik (3) uz motoričke teškoće ima i teškoće pri verbalnom izražavanju te se kreće, komunicira i riješava školske zadatke uz pomoć asistenta u nastavi. Na sljedećim grafikonima se možemo osvrnuti na dobivene rezultate inicijalne i finalne sociometrijske procjene, na području afirmativno(pozitivno) i negativno postavljenih pitanja, te dobivene relativne rangove na kojima se nalazi ovaj učenik s motoričkim teškoćama, unutar 6.a razreda.

Inicijalna i finalna procjena, na svih trinaest pitanja (afirmativna i negativna forma):

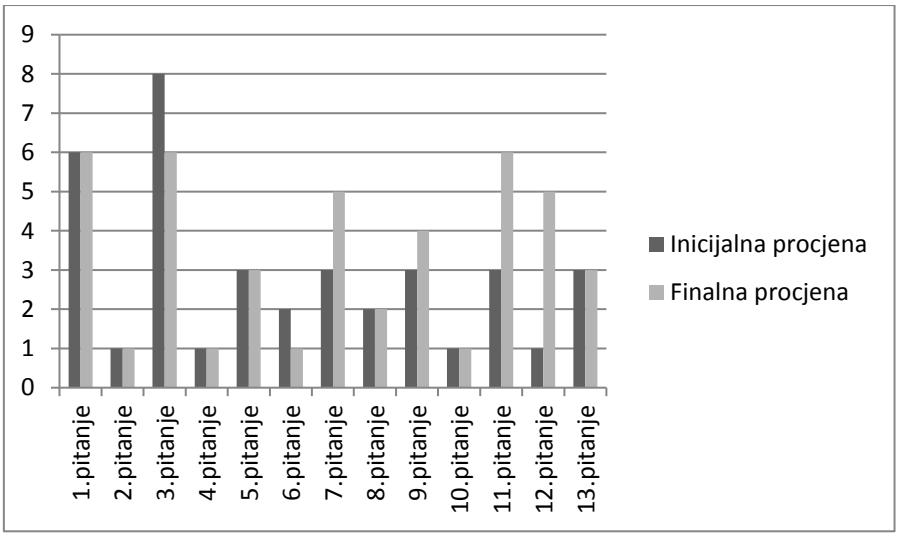

Za razliku od prva dva niža razreda u 6.a kod učenika vidimo kako je na prvom afirmativnom pitanju lošije rangiran u finalnoj procjeni. Na drugom, petom, sedmom, osmom, desetom i jedanaestom pitanju učenik je jednako rangiran i u inicijalnoj i u finalnoj procjeni. Na trećem i devetom (afirmativnom) pitanju učenik je za jedno mjesto lošije rangiran u finalnoj procjeni. Na četvtom, negativno postavljenom, pitanju (S kojim učenicima iz svog razreda ne bi želio/la

zajedno učiti?) u inicijalnoj je procjeni zauzeo osmo,a u finalnoj šesto mjesto, to jest učenik se popeo na rang listi što je negativo s obzirom na formu pitanja. Na šestom, također negativno postavljenom pitanju (kojim učenicima iz svog razreda se ne bi želio/la družiti u slobodno vrijeme?) zauzeo je pri inicijalnoj procjeni šesto,a pri finalnoj sedmo mjesto, što je za učenika malen ali pozitivan pomak. Na dvanaestom (negativnom) pitanju učenik je lošije rangiran u finalnoj proceni, dok je na trinaestom (afirmativnom) pitanju učenik već drugi ragiran što je za dva mjesta bolje od inicijalne procjene.

7.b razred broji sedamnaest učenika. Učenik (4) ima motoričke teškoće, verbalan je i kreće se uz pomoć invalidskih kolica. Pri riješavanju školskih zadataka te pri kretanju pomaže mu njegova asistentica u nastavi. Na sljedećim grafikonima se možemo osvrnuti na dobivene rezultate inicijalne i finalne sociometrijske procjene, na području afirmativno(pozitivno) i negativno postavljenih pitanja, te dobivene relativne rangove na kojima se nalazi ovaj učenik s motoričkim teškoćama, unutar 7.b razreda.

Inicijalna i finalna procjena, na svih trinaest pitanja (afirmativna i negativna forma):

Iz dobivenih rezultata jasno vidimo kako je učenik na drugom,četvrtom i desetom negativno postavljenom pitanju, pri inicijalnoj i finalnoj procjeni, zauzeo prvo mjesto. To je dosta loš i negativan rezultat, naročito kada pogledamo i druga negativno oblikovana pitanja te dosta visok rang za učenika s teškoćama. Na šestom pitanju (S kojim učenicima iz svog razreda se ne bi želio/la družiti u slobodno vrijeme?) učenik je pri inicijalnoj procjeni na drugom a pri finalnoj na prvome mjestu, što ukazuje na pad i lošiji rezulat nakon radionica. Suprotno tome na negativno postavljenom dvanaestom pitanju (Koje učenike iz svog razreda najmanje poznaješ?), pri inicijalnoj procjeni učenik zauzima prvo mjesto, dok na finalnoj tek peto. To je

pozitivan pomak rezultata nakon provedenih radionica. Prvo pitanje zadržava isti, dosta dalek (šesti) rang na inicijalnoj i finalnoj procjeni. Treće, afirmativno, pitanje bilježi pozitivan pomak za dva mjesta na rang listi, s osmog na šesto mjesto u finalnoj procjeni. Suprotno tome, na sedmom, afirmativnom, pitanju bilježi se za dva ranga lošiji rezultat pri finalnoj procjeni. Deveto pitanje (Kojim učenicima iz svog razreda bi uvijek pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?) na inicijaloj procjeni obilježava učenika na treći,a na finalnoj na četvrti rang, to označava mal ali pozitivan pomak. Pri jedanaestom,afirmativnom pitanju (Koje učenike iz svog razreda najbolje poznaješ?) u inicijalnoj procjeni učenik zauzima treće, a pri finalnoj šesto relativno rang mjesto. To je ujedno i lošiji rezultat finalne procjene.

11.1.2. Povezivanje ključnih nalaza sociometrije

Iz rezultata dobivenih sociometrijom vidimo kako je primjena psihodramskih radionica pozitivnije utjecala na rezultate sociometrije u mlađim razredima osnovne škole (4.a i 5.a). Lošiji rezultati postignuti su u višim razredima (6.a i 7.b). Prvo,afirmativno pitanje (S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la sjediti u školskoj klupi?) često je postiglo lošiji rang za učenika s motoričkim teškoćama, unutar njegovog razrednog odjeljenja. Razlozi tome mogu biti mnogobrojni, ali ne treba isključiti i činjenicu da svaki od tih učenika ima vlastitog asistenta u nastavi koji sjedi s njime u klupi, stoga drugi učenici možda niti ne pomišljaju na mogučnost sjedenja u klupi s učenikm s teškoćama. Asertivnost i pružanje pomoći unutar razreda najjače se osjeti u 4.a, ujedno i najmlađem razredu u ovome istraživanju. U devetom pitanju koje to područje ispituje, učenik s motoričkim teškoćama je u inicijalnoj procjeni ovdje bio visoko rangiran. Nažalost, pri inicijalnoj procjeni učenik je u tom pitanju bio većinom spomenut, dok u ostalima i nije. Do drastične promjene je došlo nakon provedenih radionica, s psihodramskim elementima. Naime, učenik više nije dobio niti jedan glas na tom pitanju a cjelokupna klima u razredu se poboljšala. U drugim razredima bilo je promjena na inicijalnoj i finalnoj sociometrijskoj procjeni,ali nije bilo drastičnijih pomaka. Naglasila bih kako velik utjecaj na dobivene rezultate imaju i učitelji/razrednici te drugo školsko osoblje. Naime ukoliko je poticanje i zainteresiranost bila veća kod učitelja/nastavnika toliko je i sam razred više sudjelovao u radionicama,a time je i pomak bio veći.

11.2. Interpretacija rezultata dobivenih Jonesovom adaptacijom skale dramskog sudjelovanja

U 4.a razredu, kod učenika s motoričkim teškoćama (1), uspoređujući inicijalnu i finalnu procjenu na skali možemo pronaći nekoliko promjena. Naime, u trećoj kategoriji (Korištenje zamišljenog objekta), pod podkategorijom „Angažira se s objektima koje su zamislili drugi“, učenik u inicijalnoj procjeni sudjelovao je samo u dijelu aktivnosti, dok je u finalnoj sudjelovao do kraja aktivnosti. Drastičnija promjena je zabilježena u četvrtoj kategoriji (Elaboracija – Razvija i inicira ideje u improvizaciji i igri), gdje je učenik u inicijalnoj procjeni koristio elaboracije drugih, dok je u finalnoj često i sam elaborirao. U petoj kategoriji (Korištenje prostora) također je vidljiva drastična promjena. Naime, u inicijalnoj se procjeni učenik ograničavao na mali prostor, dok je na finalnoj koristio sav raspoloživ prostor. Po pitanju korištenja lica da bi oslikao adekvatnu emociju u zamišljenoj ili improviziranoj aktivnosti (šesta kategorija), učenik u početku nije koristio izraze lica, dok je na završnoj radionici adekvatno i stalno koristio izraze lica. Korištenje tijela efektivno i adekvatno u dramskoj aktivnosti ili igri uloga (sedma kategorija) u početku je preneseno kao učenikov pokušaj da koristi tijelo, a na kraju je učenik adekvatno i efektivno koristio tijelo. Uz to, učenik je unutar iste kategorije, u inicijalnoj i finlnoj procjeni, stalno pokazivao razumijevanje za tjelesne informacije ili poruke drugih učenik. Pozitivna promjena zabilježena je još i na osmoj kategoriji (Glasovno izražavanje), gdje je učenik u početku ponekad pokazivao poveznost s emocionalnim angažmanom u aktivnostima, što je kasnije rezultiralo stalnom povezanošću.

U 5.a razredu učenik (2) na inicijalnoj i finalnoj procjeni, na skali, ne pokazuje nikakve promjene.Usmjeren je tijekom dramske aktivnosti te je usmjeren i u situacijama „kao da“. Završava samo neke zadatke, kreira i zadržava zamišljeni objekt, odvaja se od zamišljenog oobjekta na kraju aktivnosti, te se do kraja aktivnosti angažira s objektima koji su drugi zamislili. Koristi elaboracije drugih, ograničava se na mali prostor, pokušava koristiti izraze lica i ne koristi tijelo u dramskoj aktivnosti ili igri uloga. Ponekad razumije tjelesne informacije ili poruke drugih, ponekad mu je glasovno izražavanje u emocionalnoj povezanosti s angažmanom u aktivnostima, te ponekad komunicira s drugima tijekom aktivnosti.

Učenik (3) u 6.a razredu, pokazuje promjene gotovo u svim kategorijama skale.U prvoj kategoriji (Usmjerenost pažnje – fokus) primjećeno je kako je u inicijalnoj procjeni bilo

prisutno često raspršenje učenikove pažnje tijekom dramske aktivnosti u cjelini, dok je u finalnoj procjeni učenikova pažnja bila povremeno usmjerena.U situacijama „kao da“, u početku je bilo prisutno često raspršenje pažnje dok je kasnije pažnja također bila povremeno usmjerena. Po pitanju druge kategorije, u inicijalnoj procjeni učenik ne završava zadatke, dok u finalnoj završava neke zadatke. U inicijalnoj procjeni učenik ne kreira i ne zadržava zamišljeni objekt, time nije niti prisutna potreba za odvajanjem od zamišljenog objekta na kraju aktivnosti, te se samo u jednom trenutku angažira oko objekata koje su zamislili drugi. U finalnoj procjeni istoga područja učenik uspjeva kreirati i zadržavati zamišljeni objekt, od kojega se na kraju aktivnosti uspjeva i odvojiti, te se u dijelu aktivnosti ipak uspjeva angažirati s objektima koje su zamislili drugi. U početku učenik ne elaborira, dok na kraju počinje koristiti elaboracije drugih, uz pomoć svoga asistenta. U finalnoj i inicijanoj procjeni nema pomaka po pitanju pete kategorije (korištenje prostora), gdje se učenik ograničava na mali prostor. U prvoj radionici učenik ne koristi izraze lica da bi oslikao adekvatnu emociju u zamišljenoj ili improviziranoj aktivnosti, dok u završnoj radionici učenik ipak pokušava koristiti izraze lica. Isto tako, u inicijalnoj procjeni nije zapaženo korištenje tijela dok u finalnoj učenik pokušava koristiti svoje tijelo uz pomoć asistenta u dramskim aktivnostima ili pri igranju uloga. U osmoj kategoriji (Glasovno izražavanje) u početku nema zapažene povezanosti glasovnog izražavanja s emocionalnim angažmanom u aktivnostima, dok u finalnoj se javlja ponekad i uz pomoć asistenta u nastavi. U obje procjene socijalni kontakt, svjesnost i komunikacija s drugima tijekom aktivnosti javlja se ponekad.

Učenik (4) 7.b razreda, pri inicijalnoj i finalanoj procjeni ne pokazuje promjene u prvoj (Usmjerenost pažnje – fokus) i drugoj (Završavanje zadatka) kategoriji. U trećoj kategoriji (Korištenje zamišljenih objekata) učenik se u početku samo u dijelu aktivnosti angažira s objektima koje su zamislili drugi, dok u je u finalnoj to prisutno do kraja aktivnosti. U početku učenik koristi elaboracije drugih, dok na zadnjoj radionici često i sam elaborira. I u inicijalnoj i u finalnoj procjeni koristi sav raspoloživ prostor te adekvatno i stalno koristi izraze lica pri zamišljenoj ili improviziranoj aktivnosti. Po pitanju sedme kategorije (tjelesni pokreti) učenik na prvoj radionici pokušava koristiti tijelo i ponekad razumije tijelesne informacije ili poruke drugih, dok na završnoj radionici učenik adekvatno i efektivno koristi tijelo u dramskoj aktivnosti ili igri uloga te stalno razumije tijelesne informacije i poruke drugih učenika u razredu. U inicijalnoj procjeni ponekad je uočeno glasovno izražavanje koje je povezano s emocionalnim angažmanom u aktivnostima, dok je u finalnoj bilo stalno prisutno. Po pitanju posljenje, devete kategorije (Socijalni kontakt), u početku je učenik

pokazio povremenu svjesnost i zainteresiranost u komunikaciji s drugima tijekom aktivnosti, dok je u finalnoj procjeni ona bila stalna.

11.3. Interpretacija rezultata dobivenih Anketnim upitnikom za učenike, o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama

U svrhu dobivanja informacija o tome kako su učenici zadovoljni radionicama koje su provedene i u kojima su oni osobno sudjelovali, osmišljen je anketni upitnik. Anketni upitnik korišten u ovome istraživanju sastoji se od trinaest pitanja. Na neka pitanja tražio se puni odgovor, dok su na neka učenici trebali zaokružiti ocjene od 1 do 5 (1 najmanje – 5 najviše) ili zaokružiti odgovore da – ne.

Pitanja su bila sljedeća:

1. Kako si sveukupno zadovoljan/na radionicama?

2. Što ti se najviše svidjelo?

3. Što ti se nije svidjelo?

4. Koliko si zadovoljan/na temama koje ste radili na radionicama?

5. Koja tema ti je bila najinteresantnija?

6. Koja tema ti je bila najmanje interesantna?

7. Jesu li ti ove radionice omogućile da bolje upoznaš druge učenike u razredu?

8. Ako je odgovor DA, navedi primjer.

9. Koliko si zadovoljan/na suradnjom s drugim učenicima u aktivnostima radionice?

10. Koliko su ove radionice omogućile da bolje upoznaš sebe?

11.Što si novo naučio/la kroz ove radionice?

12.Koliko bi želio/željela da bude više ovakvih radionica?

13.Želiš li još nešto dodati, nadopuniti, poručiti...?

Što se tiče dobivenih rezulatat anketiranjem u 4.a razredu svi su učenici sveukupno zadovoljstvo radionicama ocijenili najvišom ocijenom na skali (5). Na drugome pitanju većinom navode kako kako im se igra "Muha i pauk" najviše svidjela. Treće pitanje ima za zadatak istražiti što se učenicima nije svidjelo tijekom radionica. Na tome pitanju samo je jedan učenik naveo igru „Grad", dok su svi ostali naveli kako im se sve svidjelo. Teme radionica je većina učenika ocijenila najvišom ocjenom (5), dok je samo jedan učenik dao vrlo dobru ocjenu (4), stoga je prosječni rezultat na ovo pitanje 4,94 boda.Od najinteresantnijih tema učenici u najvećem broju slučajeva navode 2.radionicu – Grad, dok za najmanje interesantnu temu radionice većinom ne navode niti jednu. Na pitanje koje želi doznati jesu li učenici kroz radionice bolje upoznali druge učenike u razredu većina svoj odgovor navodi kao pozitivan (DA), dok samo dva učenika niječno odgovaraju na ovo pitanje (NE). Vezano uz to pitanje, u sljedećem i navode koje su učenike bolje upoznali. Ovdje se najčešće spominju dva učenika, od kojih je jedan učenik s motoričkim teškoćam, S.S. Kada se od učenika tražilo da ocjene suradnju s drugima tokom radionica (9.pitanje) te koliko su im te iste radionice pomogle da bolje upoznaju sebe (10.pitanje), najčešća ocjena je vrlo dobar (4) i odličan (5). Prosjek ocjena za deveto pitanj iznosi 4,82 boda, dok za deseto 4,76 boda. U pitanju koje traži da učenici navedu što su novo naučili tokom radionica, u većini slučajeva su to: „nove igre, nešto novo o različitosti, što drugi vole". Svi učenici su dali visoke ocjene (4 i 5) na pitanju *Koliko bi želio/željela da bude više ovakvih radionica?*,4,82 boda je prosječna ocjena na tome pitanju, dok na posljednjem pitanju učenici u većini slučajeva nisu ništa imali za poručiti ili nadopuniti, osim tri učenika čiji su odgovori glasili ovako: „Htjela bih da opet imamo ove radionice. Sve je bilo super. Radionica je super! Jako mi se svidjelo!"

U 5.a razredu na pitanje koje ocjenjuje sveukupno zadovoljstvo radionicama zajednička ocjena svih učenika, u prosjeku, bi bila 3.25 bodova. Ono što se ovim učenicima najviše svidjelo tokom radionica su igre i ti igra „Mafija". Zadovoljstvo temama radionica u prosjeku bi iznosilo 3,65 bodova. Među najinteresantnije teme radionica učenicu su većinom naveli 2.radionicu – Grad i 3.radionicu. Kao najmanje interesantnu temu radionice navodili su većinom 1.radionicu i 5.radionicu. Na pitanje koje želi istražiti esu li radionice učenicima omogućine bolje upoznavanje drugih učenika u razredu pet odgovora je označeno pod DA, dok je sedam odgovora označeno pod NE. Zadovoljstvo suradnjom s drugim učenicima u aktivnostima radionice zajednička prosječna ocjena učenika iznosi 3,5 bodova, dok je ocjena na deseto pitanje (Koliko su ove radionice omogućile da bolje upoznaš sebe?) 3.08 bodova. Što su novo naučili kroz ove radionice neki navode sljedeće: „Biti snažna. Da je prijateljstvo

najvažnije. Treba biti pošten prijatelj. Da se treba raditi kroz timski rad. Zabava, i da vidim osobine sebe i drugih.“ Prosječna ocjena koja označava učeničke želje za nastavkom ovakvih radionica u ovome razredu iznosi 3,08 bodova. U zadnjem pitanju učenicima je dana mogućnost da nešto dodaju ili nadopune, manjina je to i učinila, a njihovi odgovori izgledaju ovako: „Bilo bi bolje više mafije. Zahvaljujem studentici što je uzela vremena da s njom odradimo ove radionice. Da, ja bih htjela da opet igramo mafiju.“

U 6.a razredu sveukupno zadovoljstvo provedenim radionicama prikazano je u prosječnoj ocjeni 3,42. Tokom radionica najviše su im se svidjele igre i to „Muha i pauk“, a ono što im se najmanje svidjelo navode ovako: „Svađe među učenicima. Neki put mi je bilo malo dosadno. Igre s balonom - dodavanje.“ 3,08 je ocjena koja označava ukupno zadovoljstvo učenika odabranim temama radionica. Po pitanju najinteresantnije i najmanje interesantne radionice svi odgovori su različiti. Većina učenika smatra kako im ove radionice nisu omogućile da bolje upoznaju druge učenike u razredu, dok samo dva učenika smatraju da im to radionice ipak jesu omogućile. 3,62 je prosječna ocjena za zadovoljstvo suradnjom s drugim učenicima u aktivnostima radionice, a 2 je ocjena učenika na pitanje broj 10. (*Koliko su ove radionice omogućile da bolje upoznaš sebe?)*.Na jedanaestome pitanju koje želi istražiti intenzitet želja učenika da bude više ovakvih radionica u njihovom razredu postignuta je prosječna ocjena 2,38.

U 7.b razredu prosječna ocjena koja označava sveukupno zadovoljstvo provedenim radionicama iznosi 3,47. Ovim učenicima najviše se svidjela gluma općeniti te igra „Muha i pauk“. Ono što im se nije svidjelo jest većinom 1. Radionica i 2.radionica – Grad, te neke od igara. Prosječna ocjena zadovoljstva odabranim temama radionica iznosi 3,59. Kao najinteresantnije i najmanje interesantno tokom radionica navode učenici navode različite teme i igre. Na pitanje, *Jesu li ti ove radionice omogućile da bolje upoznaš druge učenike u razredu,* većina učenika odgovara sa NE, dok samo dvoje učenika odabire DA kao odgovor. Kao primjer takvom odgovoru oba učenika navode sljedeće: „Na glazbenoj sam radionici o određenim učenicima naučio da nikada ne bi žrtvovali prijateljstvo zbog nekih stavova. Pa sa nekim učenicima sam se i povezala i imala bolju komunikaciju nego prije, zato mi je ova radionica dobro došla.“ Prosječna ocjena zadovoljstva suradnjom s drugim učenicima u aktivnostima radionice iznosi 3,82, dok je 2,35 prosječna ocjena usmjerena na deseto pitanje (*Koliko su ove radionice omogućile da bolje upoznaš sebe?*). Što su novo naučili kroz ove radionice učenici odgovaraju sljedeće: „Da uvijek moramo poštivati različite stavove kod ljudi i prema drugačijem stavu se ne smijemo odnositi negativno. Pa da se sjetim djetinjstva i

onih nekih igara koje su bile u radionici i to mi se jako svidjelo. Ništa posebno. Bolja suradnja. “ Na pitanje koje istražuje želje učenika za nastavkom provođenja ovakvih radionica dobivena je prosječna ocjena 2,65. U zadnjem pitanju učenici su imali mogućnost nešto dodati, nadopuniti ili poručiti, evo što su neki od njih napisali: „Na satu razrednika bi uvijek trebalo biti tako zanimljivo. Ne bi se na satu razrednika stalno trebali osvrtat na probleme, nego radit i ovakve zabavne stvari. Pa stvarno od srca vam hvala na ovim radionicama bar su meni dobro došle,puno sam toga naučila, cura koja nam je radila radionicu je jako simpatična i neka samo nastavi to radit. Evo ja sam ukratko rekla svoje mišljenje i jako mi se svidjelo. Hvala vam. Mislim da su teme bile pre dječije, al ok. Radionica je bila zabavna i zanimljiva. Sviđao mi se grupni rad. Zanimljive su mi bile podjele uloga.“

12. REZULTATI KVALITATIVNE ANALIZE PODATAKA

U ovome radu provedena je i kvalitativna analiza podataka, u obliku intervjua s učiteljima/razrednicima onih razreda gdje su provedene radionice s psihodramskim elementima. Slijedi analiza dobivenih podataka kroz istraživačka pitanja, analize metoda prikupljanja podataka, same kvalitativne analize dobivenih podataka, interpretacije nalaza istraživanja te povezivanja ključnih nalaza istraživanja.

12.1. Vrsta kvalitativne analize

Važnost kvalitativnog pristupa temelji se na novinama koje on donosi, doprinoseći na taj način razvoju spoznaja unutar društvenih znanosti. Možemo govoriti kako kvalitativna metodologija obogaćuje i nadopunjuje znanost i praksu (I. Jeđud, 2008.) Kvalitativna metodologija je po svojoj logici i prirodi otvorena i svrha joj je dublji uvid i razumijevanje istraživačkog problema. Zaključci kvalitativnih istraživanja izvode se na osnovi analize kategorija, koja se temelji na logici istraživača (Tkalac Verčić i sur., 2010).

Kvalitativna analiza podataka osim što može produbiti naše razumijevanje pojave također može ukazati i uputiti na ono što kriju subjektivna iskustva nedohvatljiva drugim sredstvima (Milas, 2005., prema Laklija i sur., 2011). Kvalitativna analiza podataka je sukladno tome

definirana kao „metoda istraživanja za subjektivnu interpretaciju pisanog/ tekstualnog sadržaja kroz sustavan klasifikacijski proces kodiranja i identifikacije tema ili obrazaca“ (Hsieh i Shannon, 2005., prema Laklija i sur., 2011).

Prikupljeni podaci kroz polustrukturirani intervju bili su transkribirani, nakon čega su postupcima strukturiranja i sažimanja podataka u kvalitativnoj analizi organizirani u kodove i kategorije, slijedeći jasne korake koji vode istraživača u analizi prikupljenih podataka.

Za potrebe ovoga istraživanja u analizi je korišten pristup poznat u literaturi kao analiza okvira. Za razliku od drugih kvalitativnih metoda prikupljanja i analize kvalitativnih podataka, kod analize okvira ključne teme za koje želimo dobiti odgovore unaprijed su definirani. Istraživanje se u pravilu provodi jednokratno i u vremenski ograničenom razdoblju. Iako odražava originalna opažanja i refleksije ljudi koji sudjeluju u prikupljanju podatka, prikupljanje podataka je strukturiranije nego što je to tipično za kvalitativna istraživanja, a analiza podatka je jednostavnija (Pope i Mays, 2000.; Lacey i Luff, 2007., prema Ajduković, Urbanc, 2010).

Istraživanjem je dobiveno pet kategorija, a to su:

1. Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu

2. Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu

3. Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

4. Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

5. Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

Primjer tijeka analize okvira biti će prikazan na osnovu intervjua provedenog s učiteljima i razrednicima u tablicama u idućem potpoglavlju i to u odnosu na sva istraživačka pitanja.

Primjer kvalitativne analize intervjua s učiteljima/razrednicima osnovne škole:

1. Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu

Izjave sudionika	Kod prvog reda (pojam)	Kod drugog reda (potkategorija)	Kategorija
Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, prije provedbe radionica? Ozračje u 6.a razredu je iskazano zajedništvom, vedrim ponašanjem te međusobnim druženjem i izvan škole. (6.a)	**Osoba navodi kako u razredu vlada zajedništvo i druženje van škole.**	**Učenici provode vrijeme zajedno u školi i druže se i izvan škole**	Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu
Odnosi među učenicima su bili korektni i prijateljski, ali dijelom druženje se odvijalo u grupicama. (7.b)	**Osoba navodi kako su odnosi korektni ali i klanski ustrojeni.**	**Učenici su podijeljeni u manje grupe u druženju**	Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu
U razredu smo međusobno prijatelji, poštujemo jedni druge i nastojat ćemo pomagati jedni drugima. (4.a.)	**Osoba navodi kako su odnosi u razredu prijateljski i asertivni.**	**Učenici su asertivni prijatelji jedni drugima.**	Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu
Učenici 5.a razreda uvažavaju različitost. U razredu imaju učenika s teškoćama, koji ima osobnu asistenticu, pa su naučeni da moraju pomoći tom učeniku kadgod je to potrebno. (5.a)	**Osoba navodi kako su učenici u razredu spremni na uvažavanje različitosti i naučeni na pružanje pomoći djtetu s teškoćama.**	**Učenici u razredu uvažavaju različitost.** **Pružanje podrške djetetu s teškoćama.**	Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu

2. Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu

Izjave sudionika	Kod prvog reda (pojam)	Kod drugog reda (potkategorija)	Kategorija
Kako biste opisali i	**Osoba navodi kako**	**Dobra prihvaćenost**	Doživljaj

ocjenili stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka kada je u pitanju učenik s motorikim teškoćama koji je unutar Vašeg razreda? Prihvaćenost je odlična. Na poticanju prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama radimo od 1.razreda. On je dio ovoga razreda i želimo da se osjeća ugodno među svojim vršnjacima u školi. (6.a)	**je učenik s motoričkim teškoćama u razredu odlično prihvaćen.** **Na poticanju prihvaćanja učenik s teškoćama radilo se još od prve školske godine.**	**učenika s motoričkim teškoćama u razredu zbog poticanja prihvaćanja od strane školskog osoblja.**	učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu
Učenik se prihvaća u najvećoj mogućoj mjeri. (7.b.)	**Osoba navodi kako je učenik s motoričkim teškoćama u potpunosti prihvaćen.**	**Dobra prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama u razredu.**	Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu
Djeca iz našeg razreda u koji je uključeno dijete s teškoćama razvijaju senzibilizaciju za uočavanje i poštivanje različitosti. Razvijaju empatičnost, osjećaj za druge, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje, samopoštovanje, osjećaj ponosa i osobne odgovornosti zbog međusobnog pomaganja i suradnje. (4.a)	**Osoba navodi kako je prisutnost učenika s motoričkim teškoćama utjecalo na stvaranje pozitivnih osobina u drugih učenika iz razreda.**	**Razvijanje pozitivnih novih osobina vršnjaka zbog uključenosti djeteta s teškoćama u razred.**	Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu
U našoj školi stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka	**Osoba navodi kako je razina prihvaćenosti**	**učenik s teškoćama je iznimno dobro prihvaćen od strane**	Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti

učenika s motoričkim teškoćama je na visokoj razini. (5.a)	**učenika s teškoćama, u njihovu razredu, zavidno visoka.**	**drugih učenika u svome razredu.**	učenika s motoričkim teškoćama u razredu

3. Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

Izjave sudionika	Kod prvog reda (pojam)	Kod drugog reda (potkategorija)	Kategorija
Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, nakon provedbe radionica? Radionice su takvu atmosferu još pojačale i pozitivno utjecale na opuštenost u međusobnim odnosima. (6.a)	**Osoba navodi kako su radionice pojačale pozitivnu razrednu atmosferu i pojačale opuštenost.**	**Radionice su djelovale pozitivno i opuštajuće za razred.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred
Nakon provedbe, komunikacija se više odvijala kolektivno, a manje u grupicama. (7.b)	**Osoba navodi kako se komunikacija u razredu poboljšala, te se smanjila potreba za klanskim druženjem.**	**Radionice su pozitivno utjecale na uklanjanje druženja u manjim grupama.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred
Radionice su bile odlično organizirane. Učenici su u radionicama rado sudjelovali, u ozračju otvorenosti, uzajamnog poštovanja i odgovornosti. Radionicama se poticalo suradnju i pomaganje. Učenici su sada međusobno još bolji prijatelji spremni na pomoć i sradnju. (4.a)	**Osoba navodi da su radionice pojačale pozitivnu atmosferu u razredu. U razredu se potakla suranja i pomaganje.**	**Učenici su uz radionice postali suradljiviji i spremniji pomoći.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred
Smatram da su nakon provedenih radionica dodatno	**Osoba navodi kako su radionice prisjetile učenike u**	**Učenici su osvjestili potrebe učenika s teškoćama, te će to**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s

osvjestili potrebe učenika s motoričkim teškoćama i da će znanje stečeno radionicama primjeniti u svakodnevnom kontaktu s učenicima, ne samo iz svoga razreda nego i susjednih razreda. (5.a)	**razredu na potrebe učenika s motoričkim teškoćama, te da će to znanje primjenjivati i u kontaktu s drugim osoba s invaliditetom.**	**znanje primjenjivati i u sličnim situacijama s drugima.**	psihodramskim elementima, na cijeli razred
Postoji li neka promjena u odnosu među učenicima koju biste posebno istaknuli? Promjena je ta da su učenika kojega su pomalo izdvojili iz svog društva u potpunosti prihvatili. Riječ je o učeniku koji nema motoričkih teškoća, već obiteljskih problema. Naime, od kada mu je majci dijagnosticirana leukemija dječak se povukao u sebe i izbjegavao kontakte s drugim učenicima iz razreda. To je rezultiralo izdvajanjem iz društva, ali primjetio sam kako se znatno otvorio i počeo surađivati s drugim učenicima tijekom radionica, ali i izvan njih. (6.a)	**Osoba navodi kako su radionice bile od velike koristi i dječaku koji nema teškoće, već obiteljskih problema.**	**Dječak koji nema teškoće, već probleme u obitelji, doživio je pozitivnu promjenu primjenom radionica u razredu.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred
Zajedničko sudjelovanje u drugačijem pristupu otvorila je nove teme	**Osoba navodi kako je drugačiji pristup razredu utjecao na stvaranje novih**	**Drugačiji pristup razredu otvara nove teme i razgovore.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim

za razgovore i dijeljenje iskustva. (7.b)	**tema i razgovora među učenicima.**		elementima, na cijeli razred
Učenici su zadovoljni druženjem, slaganjem, međusobnom suradnjom i pomaganjem. Žele više ovakvih susreta. (4.a)	**Osoba navodi kako među učenicima postoji želja za više ovakvih susreta, koji su poboljšali njihovu suradnju.**	**Među učenicima postoji želja za još ovakvih susretan, koji su pozitivno utjecali na njihovu suranju.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred
Ne, nisam primjetila. (5.a)	**Osoba navodi kako nije primjetila nikakvu promjenu u razredu nakon provedbe radionica.**	**Nije uočena nikakva promjena u razredu nakon provedenih radionica.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

4. Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

Izjave sudionika	Kod prvog reda (pojam)	Kod drugog reda (potkategorija)	Kategorija
Smatrate li da su provedene radionice unutar razreda utjecale na povećanje stupnja prihvaćenosti i tolerancije od strane vršnjaka prema učeniku s motoričkim teškoćama? Imate li primjer za to? Prihvaćenost je bila prisutna i prije, tako da se po tom pitanju nije dogodila neka radikalna promjena. (6.a)	**Osoba navodi kako je i prije provedbe radionica prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama bila prisutna.**	**Prihvaćenost učenika s teškoćama u razredu i prije provedbe radionica.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama
Mislim da su više pomogle učeniku s teškoćama da se osjeti još bliskijim vršnjacima.	**Osoba navodi kako su radionice pomogle učeniku s teškoćama u smislu povećanj osjećaja**	**Radionice su učeniku s teškoćama povećale osjećaj vrijednosti i kompetencije.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na

Smatram da je shvatio kako jednako reagira na metode radionice kao i njegovi kolege. (7.b)	**vlastite vrijednosti i kompetencije u razredu.**		učenika s motoričkim teškoćama
Radionicama je obogaćeno iskustvo i kreativnost, korištene su različite strategije, pristupi i metode koje vode prema kvalitetnim i učinkovitim rješenjima u prihvaćanju i toleranciji učenika s teškoćama. Učenici su učenika s teškoćama redovito uključivali u rad skupine. (4.a)	**Osoba navodi kako je uključivanjem učenika s teškoćama u radionice sa cijelim razredom pozitivno utjecalo na povećanje tolerancije prema njemu.**	**Uključenost djeteta s teškoćama u radionice doprinijela je povećanju tolerancije unutar razreda.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama
Da. (5.a)	**Osoba potvrđuje da su provedene radionice unutar razreda utjecale na povećanje stupnja prihvaćenosti i tolerancije od strane vršnjaka prema učeniku s motoričkim teškoćama.**	**Radionice su rezultirale pozitivnim utjecajem na stupanj prihvaćanja i tolerancije prema učeniku s teškoćama.**	Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

5. Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

Izjave sudionika	Kod prvog reda (pojam)	Kod drugog reda (potkategorija)	Kategorija
Koji je Vaš osobni stav o inkluziji učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda? Inkluzija je moguća i svakako sam za njezinu primjenu.	**Osoba navodi kako ima pozitivan stav prema inkluziji te zagovara da se ona, uz radionice, provodi od što ranije školske dobi učenika.**	**Inkluzija je potrebna isto kao i upotreba ovakvih radionica od što ranije školske dobi učenika.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

Suglasan sam i s time da se ona, uz ovakve radionice, ostvaruje i u ranijoj dobi (2. ili 3. razred). (6.a)			
Smatram da je inkluzija korisna za sve sudionike nastavnog procesa. (7.b)	**Osoba navodi kako je inkluzija korisna za sve koji su dio nastavnog procesa.**	**Doprinos inkluzije prepoznata je za sve sudionike nastavnog procesa.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.
Uključivanje djece s teškoćama u redovite skupine, izuzetno je važno za dijete s teškoćom. Dijete ima priliku za druženje s vršnjacima. Među vršnjacima može pronalaziti uzore, oponašati ih u različitim vještinama. Kroz igru i doživljaj uspjeha u igri ono osnažuje vlastite potencijale. (4.a)	**Osoba navodi kako je inkluzija potrebna djeci s teškoćama, naročito za učenje po modelu.**	**Potreba inkluzije za učenike s teškoćama zbog učenja po modelu.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.
Smatram inkluziju učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda pozitivnom. Učenika gledaju sebi ravnopravnim, ne prave razliku i spremni su pomoći. (5.a)	**Osoba navodi kako je primjen ainkluzije pozitivna, te da potiče asertivnost i empatiju u drugih učenika.**	**Inkluzija je pozitivna te potiče asertivnost i empatiju u drugih.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.
Može li ovakav tip radionica, primjenjivan od rane osnovnoškolske dobi, pozitivno utjecati na uklanjanje stereotipa o	**Osoba navodi kako je primjena ovakvih radionica u što ranijoj školskoj dobi iznimno potrebna. Time se kroz igru uklanjaju stereotipi i odbojnost,a kroz**	**Radionice psihodrame u ranoj školskoj dobi doprinose odbacivanju stereotipa, poticanju asertivnosti i prihvaćanju**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

učenicima s motoričkim teškoćama? Sto posto – DA! Smatram da bi se ovakav tip radionica trebao primjenjivati od početka nižih razreda osnovne škole. Neki se do škole možda nisu susretali s invalidnošću, stoga im prvi susret s vršnjakom koji ima invaliditet može biti iznenađujuć i šokantan. Nažalost ta iznenađenost zna prijeći u odbojnost prema invaliditetu a time i prema osobi koja ga ima. I to sve možda iz nekog podsvjesnog straha za sebe i svoje zdravlje. To treba preusmjeriti u empatičnost, suradnju i prihvaćanje različitosti. Mislim da se to može postići kroz najjednostavniji i zabavniji medij koji djeca u toj dobi prihvaćaju – kroz igru. (6.a)	**potiče asertivnost i prihvaćanje učenika s teškoćama.**	**učenika s teškoćama.**	
Mislim da u određenoj mjeri svakako može pozitivno utjecati. Moj utisak je pozitivan. (7.b)	**Osoba navodi kako primjena ovakvih radionica u ranoj školskoj dobi može pozitivno utjecati na prihvaćanje učenika s teškoćama i uklanjanje stereotipa.**	**Pozitivan utjecaj radionica psihodrame na uklanjanje stereotipa o učenicima s teškoćama.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.
Radionice mogu	**Osoba navodi kako**	**Radionice u ranoj**	Doživljaj

pomoći djeci da kroz igru i istraživanje pozitivno utječu na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama. (4.a)	**u ranoj školskoj dobi radionice mogu pozitivno utjecati na otklanjanje stereotipa prema učeniku s teškoćama.**	**školskoj dobi pozitivno utječu na otklanjanje stereotipa prema učeniku s teškoćama.**	učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.
Da (5.a)	**Osoba navodi kako ovakav tip radionica, primjenjivan od rane osnovnoškolske dobi, može pozitivno utjecati na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama.**	**Rana primjena psihodramskih radionica ima pozitivan utjecaj na uklanjanje stereotipa i prihvaćanje učenika s teškoćama.**	Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

12.2. Interpretacija nalaza kvalitativnog dijela istraživanja

Temeljem kvalitativne analize podataka u ovom poglavlju prikazani su nalazi istraživanja, koji su oblikovani u tematsko područje najvažniji indikatori inkluzije i koji će u ovom poglavlju biti interpretirani. Za navedeno tematsko područje prikazane su specifične teme koje ga objašnjavaju, a koje su opisane kroz kategorije koje pripadaju pojedinoj specifičnoj temi.

U Tablici 1 prikazano je tematsko područje vezano za *doživljaj uč itelja/razrednika po pitanju vršnjač kih odnosa u razredu* s pripadajućim specifičnim temama i njihovim kategorijama.

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na prvo postavljeno istraživačko pitanje: „*Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, prije provedbe radionica?"*

Tablica 1.: Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu

TEMATSKO PODRUČJE:

Doživljaj učitelja/razrednika po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu

TEME	*KATEGORIJE*
Prihvaćanje različitosti, prisutno prijateljstvo i asertivnost	- Ozračje u razredu je iskazano zajedništvom, vedrim ponašanjem te međusobnim druženjem i izvan škole. - Odnosi među učenicima su korektni i prijateljski - Učenici u razredu su međusobno prijatelji, poštuju jedni druge i nastoje pomagati jedni drugima. - Drugi učenici su naučeni da moraju pomoći učeniku s teškoćama kadgod je to potrebno.
Druženje u grupama	- druženje se dijelom odvijalo u grupicama

Po pitanju vršnjačkih odnosa u razredu njihovi učitelji/razrednici najčešće navode kako učenici prihvaćaju različitost, a da se u razredu njeguje prijateljstvo i asertivnost. Osim toga, prema izjavama sudionika ozračje u razredu je iskazano zajedništvom, vedrim ponašanjem te međusobnim druženjem i izvan škole. Navode i kako su odnosi među učenicima korektni i prijateljski, da učenici poštuju jedni druge i nastoje pomagati jedni drugima. Tokom intervjua učitelji/razrednici naveli su i kako se druženje dijelom odvija u grupicama.

Daljnja interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na drugo postavljeno istraživačko pitanje: *„Kako biste opisali i ocjenili stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka kada je u pitanju učenik s motorikim teškoćama koji je unutar Vašeg razreda?*

Tablica 2.: Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu

TEMATSKO PODRUČJE:

Doživljaj učitelja/razrednika o prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama u razredu

TEME	KATEGORIJE
Učenik s motoričkim teškoćama u potpunosti je prihvaćen u razredu	- Prihvaćenost je odlična. - Na poticanju prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama radi se od 1.razreda. - Učenik se prihvaća u najvećoj mogućoj mjeri. - U školi, stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka učenika s motoričkim teškoćama je na visokoj razini. - Djeca iz razreda u koji je uključeno dijete s teškoćama razvijaju senzibilizaciju za uočavanje i poštivanje različitosti. - Drugi učenici razvijaju empatičnost, osjećaj za druge, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje, samopoštovanje, osjećaj ponosa i osobne odgovornosti zbog međusobnog pomaganja i suradnje.

Učitelji/razrednici smatraju kako je učenik s motoričkim teškoćama u potpunosti prihvaćen od strane svoga razreda, bez obzira na svoju teškoću. Tu prihvaćenost ocjenjuju s odličnim i navode kako je ona ostvarena u najvećoj mogućoj mjeri. Da bi do toga došlo, na poticanju prihvaćanja radilo se od 1.razreda. Zbog toga je došlo do toga da je u školi stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka učenika s motoričkim teškoćama doveden na visoku razinu. Osim toga, djeca iz razreda u koji je uključeno dijete s teškoćama razvijaju senzibilizaciju za uočavanje i poštivanje različitosti, dok drugi učenici isto tako razvijaju empatičnost, osjećaj za druge, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje, samopoštovanje, osjećaj ponosa i osobne odgovornosti zbog međusobnog pomaganja i suradnje.

Nadalje u interpretacijama nalaza istraživanja odnosi se na treće i četvrto postavljeno istraživačko pitanje: *„Kojim riječima biste opisali odnose među učenicima u Vašem razredu, nakon provedbe radionica?“ i „Postoji li neka promjena u odnosu među učenicima koju biste posebno istaknuli?“*

Tablica 3.: Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

TEMATSKO PODRUČJE:

Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na cijeli razred

TEME	KATEGORIJE
Radionice su pozitivno utjecale na cijeli razred	- Radionice su pozitivno utjecale na opuštenost u međusobnim odnosima. - Radionicama se poticalo suradnju i pomaganje. - Učenici su sada međusobno još bolji prijatelji spremni na pomoć i sradnju.
Radionice su pozitivno djelovale na komunikaciju u razredu	- Nakon provedbe, komunikacija se više odvijala kolektivno, a manje u grupicama.
Ne postoji promjena u razredu nakon provedenih radionica	- Nije primjećena promjena
Postoji promjena u razredu nakon provedenih radionica	- Promjena je ta da su učenika kojega su pomalo izdvojili iz svog društva u potpunosti prihvatili. Riječ je o učeniku koji nema motoričkih teškoća, već obiteljskih problema. - Zajedničko sudjelovanje u drugačijem pristupu otvorila je nove teme za razgovore i dijeljenje iskustva.

Nakon provedenih psihodramskih radionica učitelji/nastavnici došli su do zaključka kako je njihov utjecaj bio pozitivan na cijeli razred. Smatraju kako su pozitivno utjecale na opuštenost u međusobnim odnosima, poticale suranju i pomaganje, te da su učenici sada međusobno još bolji prijatelji spremni na pomoć i suranju. Osim oga, naveli su i kako su same radionice imale pozitivan utjecaj i na komunikaciju u razredu, jer se ona počela više odvijati kolektivno a manje u grupicama.

Kada se u pitanje dovelo nastanak ili izostanak promjena u razredu nakon provedenih radionica mišljenja su bila podjeljena. Neki su zaključili kako promjene (neke veće i drastičnije) nisu zapažene, dok su neki promjene u svojim razredima zapazili. Naime, unutar jednog razreda promjena je bila očita kod jednog dječaka koji nema teškoće, već problema u obitelji. Prije radionica bio je izdvojen iz društva,a a nakon radionica se primjetilo kako je u

potpunosti prihvaćen. Osim toga, neki su učitelji/razrednici naveli i da je ovakav tip zajedničkog sudjelovanja otvorio nove teme za razgovore i dijeljenje iskustva.

U sljedećoj interpretaciji nalaza istraživanja odnosi se na peto postavljeno istraživačko pitanje: *Smatrate li da su provedene radionice unutar razreda utjecale na povećanje stupnja prihvaćenosti i tolerancije od strane vršnjaka prema učeniku s motoričkim teškoćama? Imate li primjer za to?*

Tablica 4.: Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

TEMATSKO PODRUČJE:

Doživljaj učitelja/razrednika o utjecaju radionica, s psihodramskim elementima, na učenika s motoričkim teškoćama

TEME	KATEGORIJE
Prihvaćenost je i prije bila prisutna	- Prihvaćenost je bila prisutna i prije, tako da se po tom pitanju nije dogodila neka radikalna promjena.
Provedba psihodramskih radionica je pozitivno utjecala na učenika s motoričkim teškoćama	- Mislim da su više pomogle učeniku s teškoćama da se osjeti još bliskijim vršnjacima. - Učenici su učenika s teškoćama redovito uključivali u rad skupine.

Neki učitelji/razrednici naveli su kako je prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama bila prisutna i prije provedbe psihodramskih radionica, stoga se po tom pitanju nije dogodila neka radikalna promjena. U nekim je pak razredima provedba psihodramskih radionica pozitivno utjecala na učenika s motoričkim teškoćama. Učitelji/profesori smatraju kako su one pomogle učeniku s teškoćama da se osjeti jednak i još bliži svojim vršnjacima, te su ga na taj način drugi učenici redovitije uključivali u rad skupine.

I na kraju, u interpretacijama nalaza istraživanja odnosi se na šesto i sedmo postavljeno istraživačko pitanje: *„Koji je Vaš osobni stav o inkluziji učenika s motoričkim teškoćama unutar redovnih razreda?“* i *„Može li ovakav tip radionica, primjenjivan od rane osnovnoškolske dobi, pozitivno utjecati na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama?“*

Tablica 5 .: Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

TEMATSKO PODRUČJE:

Doživljaj učitelja/razrednika općenito o inkluziji i primjeni psihodramskih radionica u razredu.

TEME	KATEGORIJE
Učitelji/razrednici prihvaćaju i podržavaju inkluziju	- Inkluzija je korisna za sve sudionike nastavnog procesa. - Dijete ima priliku za druženje s vršnjacima. - Učenika gledaju sebi ravnopravnim, ne prave razliku i spremni su pomoći.
Potrebna je primjena ovakvih radionica od rane osnovnoškolske dobi	- Mislim da u određenoj mjeri svakako može pozitivno utjecati. - Radionice mogu pomoći djeci da kroz igru i istraživanje pozitivno utječu na uklanjanje stereotipa o učenicima s motoričkim teškoćama. - ovakav tip radionica trebao bi se primjenjivati od početka nižih razreda osnovne škole.

Na pitanje o inkluziji, njezinu razumijevanju, prihvaćanju i provođenju, učitelji/razrednici su pozitivno odgovarali. Smatraju kako je ona pozitivna za sve sudionike nastavnog procesa, te da djetetu s teškoćama omogućuje priliku za druženje s vršnjacima. Tako drugi učenici njega gledaju sebi ravvnopravnim, ne prave razliku i spremniji su pomoći.

Postavljeno im je i pitanje koje se tiče provođenja psihodramskih radionica od rane osnovnoškolske dobi. Svi odgovori su bili pozitivni i podržavajući. I to iz razloga što takve radionice mogu pozitivno utjecati na sve učenike u razredu, te mogu pomoći djeci da kroz igru i istraživanje uklone stereotipe o učenicima s motoričkim i drugim teškoćama.

12.3. Povezivanje ključnih nalaza istraživanja

Na osnovu dobivenih nalaza u kategorijama uočava se kako učenici prihvaćaju različitost, a da se u razredu njeguje prijateljstvo i asertivnost. Osim toga, prema izjavama sudionika ozračje u razredu je iskazano zajedništvom, vedrim ponašanjem te međusobnim druženjem i izvan škole. Navode i kako su odnosi među učenicima korektni i prijateljski, da učenici poštuju jedni druge i nastoje pomagati jedni drugima. Tokom intervjua učitelji/razrednici naveli su i kako se druženje dijelom odvija u grupicama. Uz to, unutar razreda postoji i natjecateljski duh pri rješavanju školskih zadataka, ali i on je pozitivan i prijateljski. Učitelji/razrednici smatraju kako je učenik s motoričkim teškoćama u potpunosti prihvaćen od strane svoga razreda, bez obzira na svoju teškoću. Tu prihvaćenost ocjenjuju s odličnim i navode kako je ona ostvarena u najvećoj mogućoj mjeri. Da bi do toga došlo, na poticanju prihvaćanja radilo se od 1.razreda. Zbog toga je došlo do toga da je u školi stupanj prihvaćenosti od strane vršnjaka učenika s motoričkim teškoćama doveden na visoku razinu. Osim toga, djeca iz razreda u koji je uključeno dijete s teškoćama razvijaju senzibilizaciju za uočavanje i poštivanje različitosti, dok drugi učenici isto tako razvijaju empatičnost, osjećaj za druge, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje, samopoštovanje, osjećaj ponosa i osobne odgovornosti zbog međusobnog pomaganja i suradnje.

Nadalje, nakon provedenih psihodramskih radionica učitelji/nastavnici došli su do zaključka kako je njihov utjecaj bio pozitivan na cijeli razred. Smatraju kako su pozitivno utjecale na opuštenost u međusobnim odnosima, poticale suranju i pomaganje, te da su učenici sada međusobno još bolji prijatelji spremni na pomoć i suranju. Osim oga, naveli su i kako su same radionice imale pozitivan utjecaj i na komunikaciju u razredu, jer se ona počela više odvijati kolektivno a manje u grupicama. Kada se u pitanje dovelo nastanak ili izostanak promjena u razredu nakon provedenih radionica mišljenja su bila podjeljena. Neki su zaključili kako promjene nu zapažene, dok su neki promjene u svojim razredima zapazili. Naime, unutar jednog razreda promjena je bila očita kod jednog dječaka koji nema teškoće, već problema u

obitelji. Prije radionica bio je izdvojen iz društva,a a nakon radionica se primjetilo kako je u potpunosti prihvaćen. Osim toga, neki su učitelji/razrednici naveli i da je ovakav tip zajedničkog sudjelovanja otvorio nove teme za razgovore i dijeljenje iskustva. Neki učitelji/razrednici naveli su kako je prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama bila prisutna i prije provedbe psihodramskih radionica, stoga se po tom pitanju nije dogodila neka radikalna promjena. U nekim je pak razredima provedba psihodramskih radionica pozitivno utjecala na učenika s motoričkim teškoćama. Učitelji/profesori smatraju kako su one pomogle učeniku s teškoćama da se osjeti jednak i još bliži svojim vršnjacima, te su ga na taj način drugi učenici redovitije uključivali u rad skupine. Svi navedeni nalazi upućuju kako svi članovi odgojno obrazovnog procesa smatraju da je razumijevanje i provođenje izrazito potrebno**.** Smatraju kako je ona djetetu s teškoćama omogućuje priliku za druženje s vršnjacima. Tako drugi učenici njega gledaju sebi ravvnopravnim, ne prave razliku i spremniji su pomoći. Postavljeno im je i pitanje koje se tiče provođenja psihodramskih radionica od rane osnovnoškolske dobi. Svi odgovori su bili pozitivni i podržavajući. I to iz razloga što takve radionice mogu pozitivno utjecati na sve učenike u razredu, te mogu pomoći djeci da kroz igru i istraživanje uklone stereotipe o učenicima s motoričkim i drugim teškoćama.

Uz ovo sve navedeno, svjesni smo i da inkluzija podrazumijeva otvoreni obrazovni sustav, poštivanje osobnosti i različitosti drugoga, njegove etničke i kulturne pripadnosti, spremnost za suradnju, aktivno činjenje za dobrobit drugoga te donošenje prikladnih prosudbi i odluka. Kako bi se mogao ostvarivati navedeni pristup, odgojno-obrazovne ustanove trebaju stvarati organizacijske pretpostavke koje se temelje na shvaćanju djeteta kao socijalnog subjekta sa specifičnim potrebama, pravima i kulturom. Osim toga, stavovi odgojitelja/učitelja reflektiraju se kroz njihove pozitivne, ali i negativne postupke i ponašanja što bitno određuje kvalitetu ukupnog ozračja i neposrednog rada s djecom s teškoćama **(**A.Jurčević Lozančić**,** J. Kudek Mirošević, 2015).

Razvoj inkluzivne kulture škole ovisi o učiteljima i nastavnicima, učenicima, stručnim suradnicima i ravnatelju. Pronašla sam rad u kojem se istražuje učenička percepcija inkluzivne kulture u školi jer su učenici ti koji donose različitost u školu. Učeničkom procjenom tvrdnji u korištenom upitniku "Moja osnovna škola" koji ispituje elemente inkluzivne kulture škole na nacionalnom uzorku od 1952 učenika šestih i osmih razreda osnovne škole, dobiveni su rezultati istraživanja koji pokazuju da mlađi učenici percipiraju inkluzivnost u školi razvijenijom od starijih učenika, da učenici s najnižim školskim uspjehom percipiraju inkluzivnost u školi pozitivnije od učenika koji su na kraju

školske godine postigli viši uspjeh, te da učenici iz sjeverne Hrvatske, Slavonije, Like i Banovine pozitivnije percipiraju inkluzivnost u svojim školama od učenika koji pohađaju školu u gradu Zagrebu. Prema ovom istraživanju vjerojatno su ometajući čimbenici u stvaranju inkluzivne kulture škole u predmetno-sadržajnoj usmjerenosti u školi, niskoj razini međupredmetne povezanosti, nedostatku vremena za odgojni rad zbog opterećenja nastavnim planom i programom te u pritisku zbog vanjskog vrednovanja i općenito učestalih testiranja učenika u školi (Vican**,** 2013.)

13. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Uključivanje djece s teškoćama u redovne razrede osnovne škole sve je češće prisutno. Kako bi to uključivanje bilo potpuno teži se k tome da se djete osjeti u potpunosti prihvaćenim i ravnopravnim s drugim učenicima iz svoga razreda. Znamo da u razvijanju tog osjećaja veliki utjecaj ima odgojno- obrazovno osoblje (ravnatelji, učitelji/nastavnici i svi oni koji su u posrednom ili nepozrednom kontaktu s učenikom i njegovom obitelji). Zasigurno ako je klima unutar razreda, i od strane drugih učenika, podržavajuća i asertivna radna učinkovitost učenika s teškoćama biti će viša. A cilj pravilno provedene inkluzije i jest povećati obrazovni i socijalizacijski napredak u djece s teškoćama.

Ovaj rad je dijelom istaknio pozitivnu stranu provođenja procesa inkluzije u Osnovnoj školi Horvati. Cilj je bio i vidjeti može li upotreba psihodramskih radionica i dodatno povezati učenike unutar razreda, te im učvrtiti odnose. Ono što može utjecati na dobivene nalaze istraživanja svakako može biti premali broj sati proveden u razredu, subjektivnost učitelja/nastavnika i želja da svoj razred prikažu u što boljem svijetlu.

Kao što sam u početku navela, u Republici Hrvatskoj sve je više učenika s motoričkim i drugim teškoćama uključeno u redovne razrede, stoga se sve češće postavlja pitanje kvalitete. Na kojoj razini se održava i predaje nastavni sadržaj, imaju li svi dovoljno upućene i obrazovane asistente, osjeća li se djete s teškoćama uistinu ravnopravno i prihvaćeno od strane drugih učenika u razredu i slično. Ovo je rad koji je imao želju to dodatno ispitati posvećujući se različitim razrednim i dobnim skupinama. Rezultati su pozitivni i ohrabrujući. Nadam se kako će ovakvih istraživanja biti puno više, naročito van Zagreba i većih gradova, kako bi se dobila jasnija i šira slika onoga što se događa u redovnim školama unutar manjih mjesta i gradova.

14. LITERATURA

1. Ajduković, M., Urbanc, K. (2010) : Kvalitativna analiza iskustava stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u centre za socijalnu skrb, Ljetopis socijalnog rada, 17 (3), str. 319-352
2. Borić, S., Tomić R. : *Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji*. Metodički obzor, Vol.7 (2012)3 No.16 Rujan 2012.
3. Društvo ujedinjenih građanskih akcija "DUGA": *Vodič kroz inkluziju u obrazovanju* (2006.)
4. Đurić, Z., Veljković, J., Tomić, M. (2004) : *Psihodrama*. Alnea d.o.o.
5. Jeđud, I. (2007): *Alisa u zemlji čuda – kvalitativna metodologija i metoda utemeljene teorije*. Pregledni rad, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 43, br.2, str. 83-101
6. Jones, P. (1996): Drama as Therapy: Theatre as Living. Routledge. London
7. O'Neill, C., Lambert, A. (1982): *Drama structures* – A practical handbook for teachers. Stanley Thornes (Publishers) Ltd, HEINEMANN Portsmounth, NH.
8. Jurčević Lozančić, A., Kudek Mirošević, J. : *Konstruktivizam u suvremenom inkluzivnom odgoju i obrazovanju*. Izvorni znanstveni članak. Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja, Vol.64 No.4 Prosinac 2015.
9. Kasinova, H., Valenta J. : *Educational Strategies Based on Conflict in Intercultural Education.* Pedagogijska istraživanja, Vol.8 No. 1 Svibanj 2011.
10. Laklija, M., Kolega, M., Božić, T., Mesić, M. (2011): Supervizijski stil i komunikacijski procesi u superviziji iz perspektive supervizora, Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Veleučilište VERN, Centar za socijalnu skrb Krapina, Zavod za javno zdravstvo Zadar
11. Lisak, N. (2013): Perspektiva roditelja kao doprinos konceptualizaciji kvalitete života i doprinos razvoju zajednice podrške. Doktorska disertacija. Zagreb: ERF
12. Mindoljević Drakulić, A., *Terapijske interpretacije u psihodrami s adolescentima u školskom okruženju.*Stručni rad, Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Vol.152 No. 1 Siječanj 2011.
13. Neelands, J. (2005): *Beginning Drama 11-14* (second edition), David Fulton Publishers

14. Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (2006): Etički kodeks Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju. Zagreb: Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju. Pronađeno 19.08.2014. sa web odredišta: file:///D:/Downloads/Eticki_kodeks.
15. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, koji se temelji na članku 65. stavci 2. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, br. 87/2008., 86/2009., 92/2010., 105/2010., 90/2011., 5/2012., 16/2012., 86/2012., 126/2012., 94/2013. i 152/2014.) : http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html
16. Tkalac Verčić, A, Sinčić Čorić, D., Pološki Vokić, N. (2010): Priručnik za metodologiju istraživačkoga rada: Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb: M.E.P.
17. Vican, D. **:** *Inkluzivna kultura osnovnih škola u Hrvatskoj s gledišta učenika.* Izvorni znanstveni članak. Život i škola: Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, Vol.LIX No. 30 Prosinac 2013.
18. Žić Ralić, A., Ljubas, M. : *Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju*. Društvena istraživanja, Vol.22 No.3 Listopad 2013.

Mrežni izvori:

1. http://psihodramaija.blogspot.hr/2012/07/sociometrija-ukratko.html - Sociometrija ukratko, na mrežnoj stranici Psihodrama i ja. Pronađeno : 30.3.2016.
2. http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama - Što je psihodrama?, na mrežnoj stranici Centar za psihodramu. Pronađeno: 30.3.2016.
3. http://www.mrezainkluzija.org/inkluzivno-obrazovanje/definicija-inkluzivnog-obrazovanja/94-definicija-io-i-kljucnih-pojmova - Definicija i ključni pojmovi, na mrežnoj stranici MIO-Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju. Pronađeno 30.3.2016.
4. http://osigurajmoimjednakost.com/index.php/djeca-s-teskocama-1/99-djeca-s-motorickim-poremecajima-i-kronicnim-bolestima.html - Djeca s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima, na mrežnoj stranici Osigurajmo im jednakost 2. Pronađeno 30.3.2016.

5. http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihoterapija-za-sve - Kome se preporuča takav način rada?, na mrežnoj stranici Centar za psihodramu. Pronađeno 31.3.2016.
6. http://www.branka-jakelic.com/clanci/psihodrama-terapija-igrom/kako-to-izgleda/ - Što se tu zapravo zbiva?, na mrežnoj stranici Iz drugog kuta – Branka Jakelić. Pronađeno 31.3.2016.
7. http://www.centar-psihodrama.hr/psihoterapija-psihodrama/psihodrama-lijeci - Psihodrama pomaže, na mrežnoj stranici Centar za psihodramu. Pronađeno 31.3.2016.
8. http://www.hcdo.hr/?page_id=180 - Valentina Lugomer: Dramski odgoj u nastavi, na mrežnoj stranici Hrvatski centar za dramski odgoj. Pronađeno 3.5.2016.
9. http://www.hcdo.hr/?page_id=188 - Ksenija Lekić: Dramske metode u nastavi, na mrežnoj stranici Hrvatski centar za dramski odgoj. Pronađeno 3.5.2016.
10. http://www.hcdo.hr/?page_id=102&page=3 - Dorothy Heathcote: Znakovi (a učinci?), na mrežnoj stranici Hrvatski centar za dramski odgoj. Pronađeno 3.5.2016.
11. http://psihodramaija.blogspot.hr/2012/07/sociometrija-ukratko.html - Sociometrija ukratko, na mrežnoj stranici Psihodrama i ja. Pronađeno 24.6.2016.

15. PRILOG

15.1. Pripreme za neposredni edukacijsko – rehabilitacijski rad

Plan provođenja radionica:

Datum: 19.02. – 26.02.2016.

RAZREDI (oznake učenika): 4.a(1), 5.a (2), 6.a (3), 7.b (4)

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: 1. Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 1. Uvodna radionica – Inicijalna procjena i upoznavanje

CILJ: Upoznati se s učenicima u svakom razredu kroz igru, napraviti inicijalnu procjenu (sociometrija).

ZADAĆE:

- **Procjena:** S učenicima provesti sociometriju, kao inicijalnu procjenu. Uz pomoć toga dobiti uvid u klimu razreda te stupanj prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama unutar razreda.
- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti. Dati im priliku da se prestave na iskren i njima specifičan način.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.

OBLICI RADA:

- **individualni**
- rad u parovima
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
- **praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)**
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
- **čitanja, pisanja**

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali): sociometrijski upitnik

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija
Rad započinjemo podjelom brojeva koje će učenici izvlačiti iz šešira. Ti brojevi kasnije služe za praćenje učenika pri inicijalnoj procjeni (jer je procjena anonimna). Nakon toga slijedi upoznavanje i prestavljanje. Svaki učenik uz svoje ime treba reći i nešto o sebi (npr.: najdraža boja, ima li brata/sestru, ima li kućnog ljubimca i sl). Zatim se svi ustanu i stanu u krug. Kreću igre. Prva igra je „Rukovanje“(obično rukovanje, zatim lanac rukovanje i đibriš rukovanje), sljedeća je igra „5 sekundi“ u kojoj učenici u 5 sekundi moraju saznati najomiljenije i najmanjeomiljeno jelo od što više svojih prijatelja u razredu. Zadnja igra je „Kavalir, stolc i give me five“.
GLAVNI DIO : AKCIJA
Glavni dio je usmjeren na rad u grupama. Jedan dio učenika u grupi će biti glina, a drugi kipari. Zadatak je da kipari izmodeliraju svoje gline. Prvo modeliranje je po izboru. Drugo modeliranje je na zadanju temu. Teme su: strah, prijateljstvo, hladnjak, putovanje i škola.
ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE
Završni dio radionice je ustrojen tako da su svi učenici ponovno u krugu. Zadatak je usmjeren na ispitivanje složnosti i zajedništva, a on se odnosi na zajedničko brojanje do 10 (bez ponavljanja brojeva ili jednoglasnog zazivanja broja). Radionica će završiti zajedničkim pljeskom, koji mora biti jednoglasan i složan.
INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI
/

Datum: 29.02. – 04.03.2016.

RAZREDI (oznake učenika): 4.a(1), 5.a (2), 6.a (3), 7.b (4)

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 2. Radionica - Grad

CILJ: Raditi s učenicima na razvijanju njihove kreativnosti i opuštanju. Razviti povjerenje.

ZADAĆE:

- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.

OBLICI RADA:

- **individualni**
- **rad u parovima**
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
  praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
  čitanja, pisanja

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali): Balon

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija
Rad započinjemo igrama. Kako bi se učenici opustili i otvorili kreativnosti. Svi stoje u krugu i koristimo balon. Zadatak je da onaj koji ima balon ima mogućnost narediti kako će se svi u krugu kretati ili glasati. Svi u igri sudjeluju i zadatak je izvršen kada su svi dobili svoju priliku. Sljedeća igra se igra u parovima. Jedan u paru je „DA“, drugi u paru je „NE“ (kasnije se zamjene). To su jedine riječi koje koriste u svojoj komunikaciji, te započnu svoj razgovor bez korištenja i jedne druge riječi. Isto to će kasnije ponoviti s riječima „IDEŠ“ i „NE IDEM“.
GLAVNI DIO : AKCIJA
Kroz glavni dio provodi se igra „Grad“. Učenici se moraju zajedno složiti oko toga u kojem bi gradu sada najradije bili. Nakon što to dogovore oni i postaju stanovnici toga grada, na jedan dan. Svatko od njig, sam za sebe, treba odabrati tko je on u tom gradu, kako se zove, koje mu je zanimanje, gdje živi i sl. Život u gradu započinje kada se kaže „U grad je stiglo jutro i njegovi stanovnici se bude!“ Nakon toga učenici imaju 15-ak min da žive u tom zamišljenom gradu. Kada čuju „U grad je pala noć i njegovi stanovnici odlaze na spavanje“ njihova gluma prestaje i svi dolaze u krug. Zatim slijedi komentiranje, pitanja i odgovori (10-ak min).
ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE
Za kraj opet koristimo balon. Svi ostaju u krugu i za početak stanu rame uz rame. Svi se dodaju loptom a zadatak je da ona ne smije izići iz tog uskog kruga. Kada lopta izađe iz kruga ili padne na tlo svi moraju sjesti u krug i tako se dobacivati bez ustajanja ili pomicanja (tada su u ravnini i s izjednačenim mogućnostima s učenikom s motoričkim teškoćama).
INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI
/

Datum: 07.03. – 11.03.2016.

RAZREDI (oznake učenika): 4.a(1), 5.a (2), 6.a (3), 7.b (4)

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 3. Radionica - Pleme

CILJ: Raditi s učenicima na razvijanju njihove kreativnosti, zajedništva i prosuđivanja.

ZADAĆE:

- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.
- **Intelektualne**: Razvijati prosuđivanje, zaključivanje, razmatranje na zadanu temu.

OBLICI RADA:

- individualni
- rad u parovima
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
  praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
  čitanja, pisanja

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali): /

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija
Na početku ove radionice svi učenici stoje u krugu. Nakon pozdrava svi zajedno smišljamo i učimo kratki indijaski ples.
GLAVNI DIO : AKCIJA
Na početku glavnog dijela učenici su podjeljeni u dva plemena koja se međusobno ne trpe. Izabran je i jedan učenik (Kindu) koji ne pripada u niti jedan dio plemena. Zadatka oba plemena je da pridobiju Kindua na svoju stranu. Moraju mu davati razloge zbog kojih bi on trebao prijeći na njihovu stranu. Kindu na kraju bira na koju stranu želi. Kako bi dokazao da može biti dio tog plemena oni ga nagovaraju da ćini stvari koje on ne želi učiniti.
ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE
Kraj radionice je osmišljen tako da svi u krugu pričamo i raspravljamo o tome kako se Kindu osjećao kada su ga članovi njegova novog plemena tjerali da čini stvari stvari koje inače ne bi činio. Postavlja se pitanje cijelom razredu jesu li se oni našli u sličnoj situaciji u životu. Završavamo igrom „Pošalji zvuk“.
INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI
/

Datum: 14.03. – 18.03.2016.

RAZREDI (oznake učenika): 4.a(1), 5.a (2), 6.a (3), 7.b (4)

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 4. Radionica - Različitost

CILJ: Raditi s učenicima na razvijanju njihove kreativnosti, zajedništva, prihvaćanju različitosti i otvaranju spoznaja o vrstama različitosti.

ZADAĆE:

- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.
- **Intelektualne**: Razvijati prosuđivanje, zaključivanje, razmatranje na zadanu temu.

OBLICI RADA:

- individualni
- rad u parovima
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
  praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
  čitanja, pisanja

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali): kartice sa temom i podjelom u grupe, stolice.

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija
Na početku ove radionice učenici stave stolice u krug. Broj stolica mora biti upola manji od ukupnog broja učenika. To nam je potrebno zbog igranja igre „Pauk i muha“. Ona služi da bi se učenici malo zagrijali i razgibali, te uspostavom pogleda (koji je iznimno bitan u ovoj igri) ojačali neverbalnu komunikaciju.
GLAVNI DIO : AKCIJA
Nakon uvodnog djela slijedi podjela kartica s različitim slikama koje prestavljaju i različite zadatke. Na karticama se može pronaći nekoliko motiva, npr: pecanje, slikanje, kip, znak koji predstavlja zabranu korištenja mobitela, šarena košulja, razglednice i video igrice. Prema tim karticama učenici su podjeljeni u grupe (po 3-4 u jednoj grupi). Njihov zadatak je da prema zadanom motivu osmisle i predstave svima scenu s tom temom. Zadatak je također i da u grupi jedan uvijek bude negacija, različit i u potpunosti suprotno orijentiran od drugog dijela grupe. Npr.: ako je grupa izvukla karticu s pecanjem tada jedan u grupi nikako ne voli ići pecati i ne razumije zašto drugi u njegovoj skupini toliko vole ići na pecanje. Učenicima se daje određeno vrijeme kako bi se o svemu dogovorili te pripremili scene. Nakon čega svima u krugu prikazuju što su osmislili.
ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE
Kao završni dio radionice vodi se razgovor o onome što smo vidjeli od svake skupine. Učenici mogu iznijeti što su vidjeli, kako su to doživjeli i jesu li se našli u sličnoj situaciji. Također, s učenicima se kroz razgovor dolazi do zaključka kako smo ovdje imali prikaze nekih svakodnevnih različitosti. Dovede ih se u razmatrane na temu koliko još postoji različitosti u svijetu s kojima se lako i svakodnevno možemo susresti (vjerska, rasna, invalidnost i sl).
INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI
/

Datum: 30.03. – 01.04.2016.

RAZREDI (oznake učenika): 4.a(1), 5.a (2), 6.a (3), 7.b (3)

a) EDUKACIJSKO- REHABILITACIJSKI POSTUPCI

NAZIV: Inicijalna (sociometrija) i finalna procjena (sociometrija, intervju s učiteljima/razrednicima, upitnik o psihodramskim radionicama). Primjena psihodramskih radionica u svrhu poboljšanja rezultata inicijalne procjene.

b) RADIONICA

TEMA RADIONICE : 5. Završna radionica – Finalna procjena i pozdrav (+anketa i intervjui)

CILJ: Raditi s učenicima na razvijanju njihove kreativnosti, zajedništva, procjeniti klimu u razredu, pomak u pozitivnom smjeru kada je u pitanju prihvaćanje učenika s motoričkim teškoćama. Dobiti drugo mišljenje od učitelja/razrednika, tj.osobe koja bolje i duže poznaje razred.

ZADAĆE:

- **Procjena:** S učenicima provesti sociometriju, kao finalnu procjenu. Uz pomoć toga dobiti uvid u klimu razreda te stupanj prihvaćenosti učenika s motoričkim teškoćama unutar razreda. Provesti i anketu koja sadrži pitanja vezana uz njihovo zadovoljstvo provedbom psihodramskih radionica. Dobiti drugo mišljenje od učitelja/razrednika, tj.osobe koja bolje i duže poznaje razred, provedbom intervjua.
- **Kreativne:** U djece razviti osjećaj sigurnosti, spontanosti, kreativnosti.
- **Odgojne**: Razvijati komunikacijske vještine. Jačanje koncentracije i uvježbavanje usmjeravanja pažnje.
- **Intelektualne**: Razvijati prosuđivanje, zaključivanje, razmatranje.

OBLICI RADA:

- **individualni**
- rad u parovima
- **grupni**

METODE RADA:

- **razgovora (pitanje-odgovor-zaključak, dijalog, razgovor)**
- **usmenog izlaganja (pripovijedanje, objašnjavanje, opisivanje, dokazivanje)**
- praktičnih radova (izrezivanje, lijepljenje, modeliranje, rastavljanje, mjerenje i dr.)
- **učenja kroz igru (pogađanja, istraživanja, povezivanja i dr.)**
- **čitanja, pisanja**

DIDAKTIČKO – METODIČKA SREDSTVA (korištenje neposrednog iskustva, audio-vizualna, vizualna, IT, pribor/ materijali): sociometrijski upitnik, anketa.

OPIS AKTIVNOSTI – SADRŽAJ, NAČIN I TIJEK RADA

ZAGRIJAVANJE: UVODNI DIO - doživljajno-spoznajna motivacija
Za početak zadnje radionice svi stojimo u krugu. Zadatak učenicima je da u grupama u obliku zajedničke skulpture prikažu kako su im se do sada svidjele ovakve radionice. Nakon što im se da kratko vrijeme za dogovor, svaka skupina prikaže i imenuje svoju skulpturu, te naravno priloži i objašnjenje zašto su se bašza to odlučili i jesu li se uspjeli svi zajedno i kolektivno dogovoriti oko odabira baš takve skulpture. Nakon toga slijedi igranje igre „Beng“.
GLAVNI DIO : AKCIJA
Nakon toga slijedi ispunjavanja sociometrijskog upitnika i ankete o psihodramskim radionicama.
ZAVRŠNI DIO : ZATVARANJE
Na kraju planirano je igranje igara po želji i pozdravljanje s učenicima. Nakon sata ili po dogovoru provest će se intervju s učiteljima/razrednicima.
INDIVIDUALIZIRANI POSTUPCI
/

15.2. Sporazum istraživača i sudionika

Datum:

Istraživač:

Sudionik:

U svrhu pojašnjavanja cilja istraživanja, Vaše uloge i prava u ovom istraživanju navodimo odgovornosti istraživača u ovom istraživanju. Prije svega želim Vam zahvaliti na Vašem odazivu za doprinos ovom istraživanju! Naglašavamo kako je osnovno polazište u osmišljanju i provedbi ovog istraživanja slušanje Vašeg glasa i iskustva, te uvažavanje Vašeg mišljenja!

Cilj ovog istraživanja je : dobiti uvid u vršnjačke odnose i prihvaćenost učenika s motoričkim teškoćama u sustavu redovnog osnovnoškolskog obrazovanja. Također, zanima me i doprinos radionica, s psihodramskim elementima, pri formiranju vršnjačkih odnosa, iz Vaše perspektive.

Prava i uloga sudionika u istraživanju:

- sudioniku istraživanja pripadaju sva prava i zaštita temeljem Kodeksa istraživanja u znanosti i visokom obrazovanju
- sudionik ima pravo reći na glas koje teme su prihvatljive da na njih odgovora u intervju, a koje nisu
- u svakom trenutku sudionik može prekinuti istraživača, postaviti potpitanja ako postavljeno pitanje nije dovoljno pojašnjeno
- sudionik ima pravo zatražiti pauzu u intervjuu ili zamoliti da ranije završi razgovor ako osjeća da više nije spreman razgovarati te se može dogovoriti nastavka intervjua za neki drugi dan
- kroz sporazum s nama želimo osigurati da ste nam sudionik u provedbi istraživanja, zbog toga nam je jako važno da se osjećate ugodno i da ste otvoreni ste za davanje iskrenih odgovora.

Odgovornost istraživača u istraživanju:

- istraživač se obvezuje da će poštivati sva načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (2006)

- istraživač se obvezuje da će poštivati prava Vas kao sudionika kroz: slobodu izbora (želite li odgovarati na neka pitanja ili ne, smatrate li neku temu preintimnom za iznošenje, želite li pauzu ili prekid intervjua
- istraživač će u skladu s interesom istraživanja pitati Vas određene teme koje su mu značajne, u slučaju da u Vašem izlaganju naiđe na još neke zanimljive teme koje ste Vi sami iznijeli, istraživač će s Vama razgovarati o iznijetim temama, koje sada unaprijed ne može definirati jer su rezultat tijeka razgovora
- istraživač zadržava pravo da Vas u nekom dijelu priče prekine potpitanjima i usmjeri na neku podtemu.

Važan nam je Vaš doprinos u ovom istraživanju, jer bez Vašeg mišljenja, iskustava i preporuka nemamo dovoljno informacija i znanja o temi te smatramo da se potrebne promjene trebaju planirati i događati kroz uključenost onih na koje su usmjerene!

Unaprijed zahvaljujemo!

Istraživač Sudionik istraživanja

_____ _____

15.3. Primjer sociometrijskog upitnika

Razred:_____ Datum: _____

1. S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la sjediti u školskoj klupi?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
2. S kojim učenicima iz svog razreda ne bi želio/la sjediti u klupi?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
3. S kojim učenicima iz svog razreda bi želio/la zajedno učiti?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
4. S kojim učenicima iz svog razreda ne bi želio/la zajedno učiti?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
5. S kojim učenicima iz svog razreda bi se želio/la družiti u slobodno vrijeme?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
6. S kojim učenicima iz svog razreda se ne bi želio/la družiti u slobodno vrijeme?
    1. _____
    2. _____
    3. _____
7. Koje učenike iz svog razreda bi pozvao/la na svoju rođendansku zabavu?
    1. _____
    2. _____
    3. _____

8. Koje učenike iz svog razreda ne bi pozvao/la na svoju rođendansku zabavu?

1. _____
2. _____
3. _____

9. Kojim učenicima iz svog razreda bi uvijek pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?

1. _____
2. _____
3. _____

10. Kojim učenicima iz svog razreda nikada ne bi pomogao/la, u slučaju da on/ona od tebe zatraži pomoć?

1. _____
2. _____
3. _____

11. Koje učenike iz svog razreda najbolje poznaješ?

1. _____
2. _____
3. _____

12. Koje učenike iz svog razreda najmanje poznaješ?

1. _____
2. _____
3. _____

13. Koje učenike iz svog razreda slabo poznaješ, a želio/la bi ih bolje upoznati?

1. _____
2. _____
3. _____

15.4. Primjer Jonesove adaptacijske skale dramskog sudjelovanja

Klijent:_____ Datum opservacije:_____

I. USMJERENOST PAŽNJE (FOKUS)				
a) Tijekom dramske aktivnosti u cjelini	Usmjeren ☐	Povremeno usmjeren ☐	Često raspršene pažnje ☐	Raspršene pažnje ☐
b) U situacijama „kao da“	Usmjeren ☐	Povremeno usmjeren ☐	Često raspršene pažnje ☐	Raspršene pažnje ☐

II. ZAVRŠAVANJE ZADATKA			
U kojoj mjeri klijent završava zadatak	Završava sve zadatke ☐	Završava neke zadatke ☐	Ne završava zadatke ☐

III. KORIŠTENJE ZAMIŠLJENIH OBJEKATA				
a) Kreira i zadržava zamišljeni objekt	Da ☐		Ne ☐	
b) Odvaja se od zamišljenog objekata na kraju aktivnosti	Da ☐		Ne ☐	
c) Angažira se s objektima koje su zamislili drugi	Do kraja aktivnosti ☐	U dijelu aktivnosti ☐	U jednom trenutku ☐	Nikada ☐

IV. ELABORACIJA - Razvija i inicira ideje u improvizaciji i igri				
Ne elaborira ☐	Često elaborira ☐	Previše elaborira ☐	Ne angažiraju ga elaboracije drugih ☐	Koristi elaboracije drugih ☐

V. KORIŠTENJE PROSTORA			
Koristi prostor tijekom dramske aktivnosti: pokret u improvizaciji, igri ili igri uloga	Koristi sav raspoloživi prostor ☐	U odnosu na druge dobro koristi prostor ☐	Ograničava se na mali prostor ☐

VI. IZRAŽAJNOST LICA			
Koristi izraze lica da bi oslikao adekvatnu emociju u zamišljenoj ili improviziranoj aktivnosti	Adekvatno i stalno koristi izraze lica ☐	Pokušava koristiti izraze lica ☐	Ne koristi izraze lica ☐
VII. TJELESNI POKRETI			
Korištenje tijela efektivno i adekvatno u dramskoj aktivnosti ili igri uloga	Adekvatno i efektivno koristi tijelo ☐	Pokušava koristiti tijelo ☐	Ne koristi tijelo ☐
Razumije tjelesne informacije ili poruke drugih	Stalno ☐	Ponekad ☐	Nikada ☐
VIII. GLASOVNO IZRAŽAVANJE			
U povezanosti s emocionalnim angažmanom u aktivnostima	Stalno ☐	Ponekad ☐	Nikada ☐
IX. SOCIJALNI KONTAKTI			
Svjesnost i komunikacija s drugima tijekom aktivnosti	Stalno ☐	Ponekad ☐	Nikada ☐

15.5. Primjer anketnog upitnika za učenike, o doživljaju i zadovoljstvu provedenim radionicama

Razred:_____ Datum: _____

Sada, na kraju ovih radionica, molimo te da odgovoriš na nekoliko pitanja i da zaokružiš broj bodova (1 najmanje – 5 najviše) kojima ćeš ocijeniti radionice:

Koliko si sveukupno zadovoljan/zadovoljna radionicama?	1	2	3	4	5
Što ti se najviše svidjelo ? _____ _____ _____					
Što ti se nije svidjelo ? _____ _____ _____					
Koliko si zadovoljan/zadovoljna temama koje ste radili na radionicama?	1	2	3	4	5
Koja tema ti je bila najinteresantnija? _____ _____					
Koja tema ti je bila najmanje interesantna? _____ _____					
Jesu li ti ove radionice omogućile da bolje upoznaš druge učenike u razredu?	DA			NE	

Ako je odgovor DA, navedi primjer: _____ _____ _____					
Koliko si za zadovoljan/zadovoljna suradnjom s drugim učenicima u aktivnostima radionice?	1	2	3	4	5
Koliko su ove radionice omogućile da bolje upoznaš sebe?	1	2	3	4	5
Što si novo naučio/naučila kroz ove radionice? _____ _____ _____ _____					
Koliko bi želio/željela da bude više ovakvih radionica?	1	2	3	4	5
Želiš li još nešto dodati, nadopuniti, poručiti…? _____ _____ _____ _____ _____ _____					

Zahvaljujemo ti na ovim odgovorima.

Zahvaljujemo ti na sudjelovanju u radionicama.